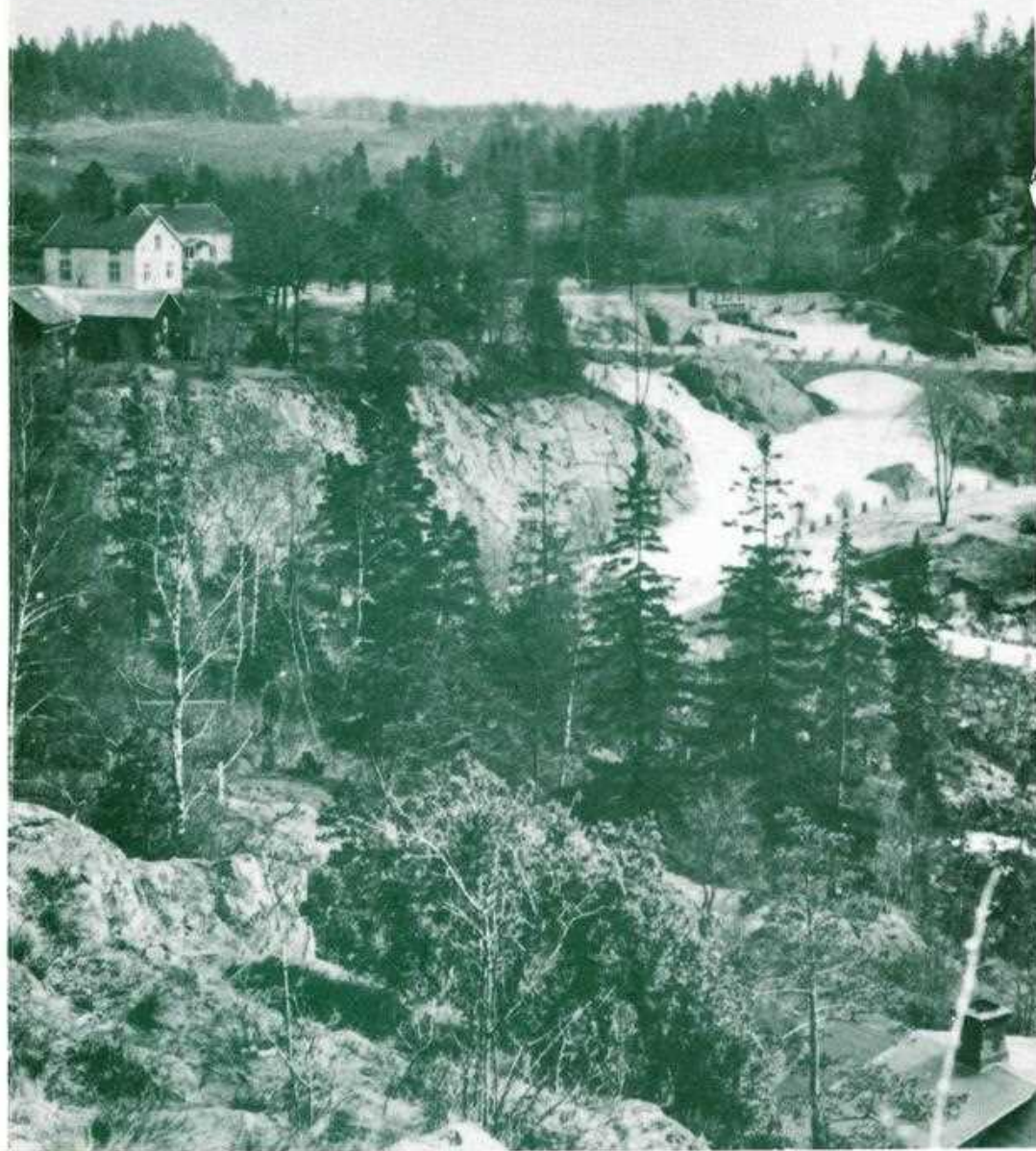

Hakarps Krönika

1978

Hakarps Hembygdsförening

Krönika 1978

FÖRORD

En god insats från villiga och kunniga medarbetare gör att *Hakarps Krönikas* trettioandra årgång nu ligger framför läsarens ögon. Som vanligt har författarna ställt sig till förfogande utan någon som helst ekonomisk ersättning.

Årets *Krönika* inledes med en artikel om ätten *Ehrenpreis* som en gång i tiden var mycket aktad och inflytelserik i *Hakarp*.

Till de aktade *hakarpsborna* räknades däremot inte de båda missanpassade kvinnorna som är huvupersonerna i artikeln: Två människoöden från förra seklet.

Om ägoskiften i allmänhet och om skiften i *Vassarp* i synnerhet kan man läsa i årets *Krönika*.

Tidig *Jutaholmsbebyggelse*, sjukkaserverksamhet i *Ebbes Bruk*, byggandet av *Ramsjöholmsvägen* och en hel del annat från de sista etthundra åren i *Hakarp* hör till den verksamhet som skildras.

Till samtliga medarbetare säger vi ett hjärtligt tack — och välkomna åter!

REDAKTIONEN

INNEHÅLL

Förord	3
Något om ätten Ehrenpreis vid gevärsfaktoret i Husqvarna .. av Harald Möllerström	5
Ramsjöholmsvägen	18
av Folke Lager	
Jutaholm	30
av Rune Gustafsson	
Två människoöden från förra seklet	37
av Gottfrid Granemyr	
Om skiftesverksamhet i län, socken och by	41
av Folke Karlsson	
Ebbes Bruks arbetares sjuk- och begravningskassa	51
av Josef Svensson	
Något från Hakarp för hundra år sedan	60
av Gottfrid Granemyr	
Hänt i Hakarp 1977	63
Torpvandring	69
av Ragnar Karlsmo	
Hembygdsresa	71
av Majbritt Edlund	
Förvaltningsberättelse för 1977	74
Anteckningar ur församlingsböckerna	76

Redaktionskommitté har varit:

Rune Gustafsson, Ragnar Karlsmo, Eskil Lago, Gottfrid Granemyr
Per Johansson och Folke Lager

Omslagets bild är en reproduktion av ett äldre foto och visar
Jutaholmsområdet med övre fallet.

Tryck: Rydheims Tryckeri, Huskvarna.

Något om ätten Ehrenpreus vid gevärsfaktoriets i Husvarna

av Harald Möllerström

Släkten

I Hakarps kyrka hänger på östra väggen i södra korsarmen ett epitafium eller gravskrift över Jochim Ehrenpreus, överdirektör vid gevärsfaktorierna i Jönköping och Husvarna. Det består av ättens vapensköld, utökad med en minnesskrift av följande lydelse (enl. R. Lindstam):

Kongl. Maj:tz Tro Tienare och Öfwer-Direkteur wid Gewärs Factorierna wälborne Herr Joachim H : EHREN-PREUS. Född Den 4:de Novemb. 1667 och Salig I: Herranom Afsomnad den 12 Februa: 1741. Sedan Han Tient Kongl : Maj:t och Kronan uti 51 Åhr Samt Levvat uti 73 åhr 3 Månader och 8 Dagar. S:D:G:

De sista bokstäverna betyder SOLI DEO GLORIA = Gud allena äran. Denne Joachim Ehrenpreus var son till HANS PREUSS, som först var föreståndare för faktoriets i Arboga och därefter, från 1689, faktor över hammarsmidet vid samma faktori. För sina förtjänster blev han upphöjd i adligt stånd 1694 med namnet EHRENPREUS. I sköldbrevet beskrives hans vapen på följande sätt: "Skölden fördehlt genom een Chef och ett Skrank i Längden utij tvenne dehlar, af hwilka den första dehlen är swart och derutij ett Leijon Hufwudh af Guld, den andre är af Guld och derutij een Tillbaka seende Trana af naturligh färgh, hållandes een Sten i högra Footen, den tredje är Blå, hwarutij ligger Twenne Biellkar af Guld. Ofwanpå Skiölden står een Öppen Tornerhielm, hwaruthur opstiger Fem Plumager, med Gull och Blått hwarom annan fördelte. Krantsen och Löfwärket är jembwähl af Gull och Blått." — Skölden i epitafiet är således något förenklad: det svarta fältet med det gyllene lejonhuvudet saknas.

HANS PREUSS' tvillingbroder Niclas, född 1636, död 1696, hade sin verksamhet i Göteborg inom sjöfart och skeppsbyggeri och drev på detta område omfattande affärer med kronan. Om honom berättas, att han likaledes var en stor vinimportör av "sköna och

oförfälskade drycker". Även han blev på grund av sina meriter adlad 1678 och fick till och med friherrligt stånd med namnet von PREUTZ. Han blev assessor vid amiralitet. Sonen FREDRIK von PREUTZ, född 1675, gick den militära banan och avancerade till löjtnant. Som sådan deltog han i Karl XII:s krig och dog av blessyrer som han ådrog sig i slaget vid Narva 1701. Därmed utslocknade också hans ätt.

De båda tvillingbröderna Hans och Niclas var söner till amiralitetsssekreteraren, tullförvaltaren vid Stora sjötullen i Göteborg, myntinspektören HANS LARSSON PREUSS (namnet stavas också Preutz eller Prytz). Han avled som justitieborgmästare i Nyköping 1644. Hans Larsson Preuss slutligen var son till LARS PREUSS, som således var ättens stamfader. Han var, av namnet att döma, av tysk härkomst.

I samband med ovanstående skall ytterligare en person av ätten nämnas. I sitt första gifte hade HANS (PREUSS) EHRENPREUS utom Joachim även sönerna JOHAN (HANS) och CARL DIDRIC. Den förre blev Överdirektör vid Stora sjötullen. Den senare var en synnerligen skicklig ämbetsman på alla de områden han var verksam inom. Vid flera riksdagar under frihetstiden var han ledamot i Sekreta utskottet (som ledarna vid gevärsfaktoriet i Jönköping och Husqvarna hade mycket att göra med!). I ett tidigare skede av sitt liv var han med i kalabaliken i Bender, erbjöds militär rang men avböjde. Återkommen till Sverige blev han assessor i Svea hovrätt 1718, hovrättsråd 1729, riksråd 1739. Han blev friherre 1747 och greve 1751, som sådan dock ointroducerad. Han var mycket självständig och orädd i allt han företog sig. Född 1692, död 1760.

Ätten Erenpreus' agnatiska stamtavla — enligt ovanstående plus det som kommer att skrivas nedan — ter sig som följer:

Lars/Preuss

Hans/Larsson Preuss, d. 1644

Hans/Preuss, adlad Ehrenpreuss, 1636—96, b. Niclas Preuss, adlad von Preutz

Joachim Ehrenpreuss, 1667—1741, b. Johan (Hans), b.

Carl Didric

Fredrik Ehrenpreuss, 1714—1794, b. Nils 1697—1738

Göran Ehrenpreuss, 1750—1828

Fredrik Ehrenpreuss, 1776—1846, död ogift, ätten utslocknad.

Gravvalvet i Hakarps kyrka.

Enligt R. Lindstam fanns 1893, då kyrkan restaurerades, i ehrenpreuska gravvalvet endast en hel och två förmultnade kistor. På den förstnämnda fanns en bleckplåt med följande inskrift:

Här hwilar Öfwer Direkteuren Wälborne herr FRIEDRICH EHRENPREUS född den 18 Febr. 1714, död den 26 Febr. 1794. Jag åstundar skiljas hädan och wara när Christo, hvilket och mycket bättre är. Philip: 4 Cap. 23 v.

På en annan lös plåt.

Här hwilar Öfwer Direkteurens Wälborne Herr Ehrenpreuses i lifstiden Kjära Maka och Hus Fru Friherrinnan Högwälborna Fru Catharina Elisabet von Knorring. Född den 14 Februari 1724. Död den 13 Maj 1773.

I ättarlängderna är följande antecknade som begravna i Hakarps kyrka:

1. 1721: Joachim Ehrenpreus' första hustru Anna Hilletan.
2. 1735: Faktorn Jöns Wetterberg, född 1689.
3. 1737: Fredrik Ehrenpreus' sonhustru Anna Christina, f Stedt, född 1716, död i barnsäng, gift med Nils Ehrenpreus, löjtnant vid gevärsfaktoret, överdirektörs titel.
4. 1741: Joachim Ehrenpreus.
5. 1746: En dödfödd son till Fredrik Ehrenpreus.
6. 1753: Joachim Ehrenpreus' dotter Christina Maria, född 1712, gift med Jöns Wetterberg ovan.
7. 1773: Friherrinnan Catharina Elisabet von Knorring ovan.
8. 1794: Fredrik Ehrenpreus ovan.

Förhistoria om gevärsfaktoret.

Tillverkning av handeldvapen var från början ej koncentrerad till någon särskild ort. I början av 1500-talet tillverkades sådana av svenska allmogesmeder på åtskilliga orter, således också runt om i våra bygder. Tiderna var krigiska, och den allmänna beväpningen var tämligen nödvändig.

Det var Gustaf II Adolf som först (1613) förordnade en faktor eller föreståndare över alla som tillverkade vapen. Denna ordning utvecklades till centralisering av vapentillverkningen till vissa orter. Ett gevärsfaktori förlades till Jönköping, där man hade tillgång till

fallen i Dunkehallaån. Andra städer, t. ex. Örebro, Arboga och Norrtälje, erhöll liknande faktorier. Organisationen var genomförd 1636.

Vattenfallen vid Dunkehallar utnyttjades väl, men vattentillgången visade sig stundom vara otillräcklig. Man sökte sig åt annat håll.

Erik Dahlberg, som blivit landshövding i Jönköping 1687, påvisade då, att ytterligare "ett herrligt fall" fanns i Husqvarna som kunde utnyttjas. Där hade sedan lång tid tillbaka bedrivits kruttillverkning vid ett av fallen. Initiativet till denna verksamhet hade tagits av Rikskanslern Axel Oxenstierna 1641.

Överflyttningen av gevärstillverkningen till Husqvarna skedde 1689. Jönköping förblev dock huvudorten, eftersom en betydande del av arbetet alltjämt bedrevs därstädes. Förflyttningen innebar emellertid början till Huskvarna samhälle: arbetarbstäder uppfördes på Huskvarna Södergård. Smedbyn uppstod.

Erik Dahlbergs efterträdare som landshövding, Nils Gyllenstierna (Dahlberg blev 1693 generalguvernör i de då svenska städerna Bremen och Verden i Tyskland), fortsatte företrädarens arbete för faktoriet. Detta fick 1695 som chef Joachim Ehrenpreus, som kom från Norrtälje gevärsfaktori och således hade god erfarenhet av vad till verksamheten hörde.

Därmed började den 125 år långa ehrenpreuska eran i Jönköpings och Huskvarna gevärsfaktoris historia.

Joachim Ehrenpreus

Joachim Ehrenpreus' uppväxttid är okänd, men som sjuttonåring torde han med sin far flyttat till Arboga, där han säkerligen fick goda insikter i harnesktillverkningen. Fadern flyttade efter en tid till Örebro. Där fick sonen Joachim kunskaper och erfarenheter av gevärstillverkning. Tillsammans med sin fader kunde han så 1691 övertaga ledningen av Norrtälje faktori.

Joachim Ehrenpreus visade sig vara en mycket dugande och plikttrögen man. Han var också mannen att sätta fart på driften vid faktoriet, vilket icke alltid var så lätt, helst i kritiska situationer. Sådana inträffade titt som ofta. Men han synes ha varit omutligt redbar och sökte göra en god insats i konungens och landets tjänst, icke försummande att ordna till det bästa för sina underlydande.

*Joachim Ehrenpreus' epitafium i Hakarps kyrka.
Foto: A. L. Lundgren*

Konungen under hans första tid hette Karl XII, och som denne förde krig under hela sin tid, var konjunkturerna — ur gevärsfaktoriets synpunkt — goda. Men även under mindre gynnsamma förhållanden försökte Joachim Ehrenpreus tänka och styra till det bästa för sina underlydande. Det kan gott tänkas, att detsamma som är antecknat om en broder till honom (kanske ovan nämnde Carl Didric Ehrenpreus) också kunde sägas om Joachim: "Ödmjuk i största höghet, stilla i bullersammaste oro och orörlig i omskiftliga tidevarv. Han lyssnade med tålmod och tjänte alla med glatt lynne. Genom vänlighet lättade han förtryckta, sorgbundna sinnen, genom saktmodighet uppmuntrade han enfaldig fromhet." — R Lindstam skriver: Var han också sin broder lik däri, att han hade "en stor, välväxt kroppsställning, ett behagligt utseende samt en god, jämn hälsa", kan man förstå, att han föll konung Karl i smaken. — Flera dokument och skrivelser till konungen om att driften vid faktoriet uppehölls i tillräcklig omfattning, trots bristande penningmedel, vittnar om hans plikttrohet och önskan att villfara konungens fordringar. Å andra sidan var han barn av sin tid: hans reglerande av

arbetsförhållandena vid faktoriet synes ha varit mycket strängt. Reglementena var detaljerade och lämnade inte mycken plats för tolkningar och resonemang.

Oro uppstod givetvis stundom vid faktoriet. Man var ingalunda alltid nöjd med arbetet och lönerna, ofta beroende på myndigheters skiftande bestämmelser om leveranser, arbetssätt och ersättningar — som faktoriets ledning dock måste rätta sig efter. När kung Karl efter sin vistelse i Turkiet i december 1714 kom till Stralsund, möttes han där av Ehrenpreus. Resultatet av hans samtal med konungen blev en förordning av år 1715 om vissa privilegier för gevärsfaktoriet. De innebar, att all personal befriades från *"kneckt- och båtsmanshåld, inqwartering, samt mantals-, bakugnspenningar och af annan borgerlig tunga"*. Å andra sidan blev personalen så gott som bunden vid faktoriet, och faktorn fick en sträng instruktion att rätta sig efter.

Ehrenpreus' stränga ledning var inte alltid så uppskattad. Efter konungens död 1718 uppstod missnöje med Ehrenpreus' regemente vid faktoriet. Orsaken var, att han nedbringat arbetsöfverarna — detta på grund av minskade beställningar av staten.

En klagoskrift författades av pistolmakaren Lars Rånge, vari Ehrenpreus beskylldes för att ha handlat egennyttigt, ja, för att ha velat förtrycka arbetarna till undergång. Åtskilliga hantverkare undertecknade skrivelsen, andra förklarade, att de inte hade något att anklaga överdirektören för utan "fast mera honom för sin far och hjälpare berömma".

Skrivelsen inlämnades till Krigskollegiet. Detta gjorde en undersökning och förklarade, *"att inga omständigheter eller kraftiga liknelser voro till finnandes"* för klagans berättigande. Alla klagande dömdes till avbön inför landshövdingen. Till fängelse dömdes 25 personer och 2 skildes från faktoriet.

Faktoriet var emellertid beroende av krig och fred. Fredstiden hade nu kommit, och myndigheterna var inte så intresserade av vapentillverkningar. Därtill kom, att landet drabbades av myntförsämring och inflation. Faktoriet drevs med förlust. Det var andra tider än t ex 1710, då svenskarna under Magnus Stenbock vid Helsingborg besegrat de invaderande danskarna med vapen i huvudsak från Husqvarna — vilket Ehrenpreus i en skrivelse till myndigheterna med stolthet påpekade!

Dock fylldes Joachim Ehrenpreus' sista år av sorg och bekymmer. I slutet av 1733 dog hans son Carl. Mågen Jöns Wetterberg, åt vilken han överlätit chefsskapet för faktoriet, avled 1735. Överlåtandet hade skett på grund av att han drabbats av en svår sjukdom. Faktoriets var redan då djupt skuldsatt, och läget förbättrades ingalunda under Wetterbergs tid. Wetterberg efterträddes av Joachim Ehrenpreus' son Nils, men också han dog, 1738. Även nu häftade faktoriet i en betydande skuld till kronan.

Det är i denna situation som Joachim Ehrenpreus avlåter en böne- och försvarsskrift till sekreta utskottet i Stockholm. Däri begär han, att Kungl. Maj:t ville av nåd efterskänka sin fordran och häva sekvestern (ung. kvarstad) på hans egendom. Det är ett gripande mänskligt dokument. *"Gud som har allas hjärtan i sine händer böje Eders Kongl. Maj:t till nåd emot mig fattige man och vare vittne och domare över mig om uti mig svek finnes"*. Som en sista ynnest utber han sig *"den hugnaden, att med min lilla ännu havande egendom så långt den sig sträcker, fast den är ändock mycket ringa, betala mine private kreditorer, som ännu äro ansenlige"*, så att han måtte *"som en ärlig man med frid kunna fara hädan"*.

Av skrivelsen kan slutas, att han fått offra åtskilligt av sina egna medel för faktoriets räkning — för att rädda familjens ära under Wetterbergs och Nils Ehrenpreus' chefsskap i faktoriet.

Sekreta utskottet behjärtade hans begäran på grund av hans "stadigt bevisade villighet att gå kronan tillhanda" jämväl under myntförsämringen. Faktoriets räddades, men Joachim Ehrenpreus sattes i konkurs.

I ett biografiskt levikon skrives följande om honom:

"Ehrenpreus framträdde som en imponerande personlighet, rastlöst verksam, impulsiv och varmt patriotisk. Faktoriets ledde han patriarkaliskt. För dess väl tog han stora risker, var beredd till uppförfingar. Ofta återkommer han i sina skrivelser till nödvändigheten att bevara den skickliga arbetarstammen och trygga hantverkarnas utkomst. Men de slöa och lata skickade han obönhörligt till knektehopan. Till hela sitt kynne tillhörde han den karolinska tiden."

Joachim Ehrenpreus avled på Höberg i Västergötland 1741. På hemställan av honom blev hans yngste son Fredrik utsedd till faktor.

Det skedde på grund av Kungl. Maj:ts i det föregående nämnda förordning av år 1715: Skulle faktorn Ehrenpreus uppfostra någon son eller måg som var skicklig driva verket efter honom, så ville K. Maj:t "i anseende till Faktoren här wijsade flit och idkesamhet" konferera faktoriet på honom efter Ehrenpreus' avgång.

Fredrik Ehrenpreus.

Fredrik Ehrenpreus var 24 år gammal, när han ensam övertog faktoriet. Han hade inte mycken erfarenhet av industri. Troligen hade han tänkt ägna sig åt domarbanan. Men han hade haft möjligheter att något så när sätta sig in i verksamheten, emedan han redan 1738 (då brodern Nils dog från chefsskapet) hade biträtt fadern i ledningen.

Husqvarnafaktoriet och hantverkarnas bostäder befann sig vid hans tillträde i ett mycket förfallet skick, beroende på, som förut sagts, att man inte omhuldade gevärsindustrien under fredliga år så som under brinnande krig. Bland hantverkarna rådde starkt missnöje med avlöningsförhållandena och de besvärliga anskaffningsmöjligheterna av råvara och särskilt bränsle (träkol). Livsmedel och material var dyrare här på orten än annorstädes. Ändock hade man förklarat sig åtnöjda med den förbättring i villkoren som den nye faktorn kunde utverka.

I enlighet härmed utverkade Fredrik Ehrenpreus rätt för gevärsfaktoriet att från tolv namngivna hemman i Ödestugu, Rogberga, Bottnaryd och Mulseryd hämta kol och nödigt byggnadsvirke.

Vid 31 års ålder ingick Fredrik Ehrenpreus, som nu blivit överdirektör, äktenskap med friherrinnan Catharina von Knorring och fick med henne följande barn:

Joakim Fredrik, född och död 1747,

Anna Elisabet, född 1748, gift med majoren Carl Magnus

Sparrsköld,

Göran, född 1750,

Gertrud Fredrika, född 1752, gift med friherre Gustaf Mauritz

Posse af Säby,

Carl, född 1753, död 1755,

Johan Gabriel, född och död 1755,

Fredrik Ehrenpreus f. 1714, d. 1794

Nils, född 1757, död 1762,

Catharina, född 1759, gift med hovrättsrådet Peter Arnell,

Ulrica Christina, född 1763, gift med landshövdingen Johan Axel Stedt.

Det ekonomiska läget för gevärsfaktorierna blev emellertid allt sämre. Under hela den gångna tiden hade de tillhört kronan, och kronan, närmast genom Sekreta utskottet, hade ansvaret för driften. Nu fann sig Sekreta utskottet föranlåtet att i en skrivelse till Kungl Maj:t år 1756, förklara, att det ansåg enda sättet att få ordning på faktorierna var att överlåta dem på enskilda personer. Vissa föreskrifter utfärdades, och år 1757 överlät Krigskollegium "Jönköpings och Husvarna gevärsfaktori" till Fredrik Ehrenpreus nära nog som ett fideikommiss.

Joachim Ehrenpreus hade alltsedan förordnandet 1695 bott vid Södergatan, söder om Kristine kyrka i Jönköping, men efter 1716 åtminstone delvis i Faktorsgården i Huskvarna. Denna var i gott skick, och här blev nu Fredrik Ehrenpreus' bostad.

Men det fanns rikliga anledningar till bekymmer vid gevärsfaktori-
riet. Fredrik Ehrenpreus hade gjort sig känd för humanitet och skick-
lighet. Dessa egenskaper sattes nu på hårda prov.

Arbetslönerna hade varit låga och hade åter blivit sänkta. De gamla hantverkshusen var, som förut nämnts, mycket förfallna. Man var inte nöjd med nyinförda arbetsmetoder. En del av personalen begärde vissa ersättningar. Ehrenpreus förklarade sig villig att av egna medel lämna understöd. Andra delar av personalen inledde en strejk. Denna ledde till kallelse inför landshövdingen. Antalet strejkande var 42 personer. Efter förhöret inför landshövdingen lovade Ehrenpreus dem alla — en enda undantagen — fortsatt anställning, om de före en viss tidpunkt hade utfört överenskommet arbete. Och Kungl. Maj:t fastställde som ersättning för arbete, utfört under tiden 1754—1762, gratifikationer till arbetarna, uppgående till 25 224 daler. Därmed var lugnet återställt.

År 1762 lät så Ehrenpreus uppföra nya bostäder för hantverkarna utan *"egen omsorg, möda och kostnad"* för dem. Det gällde husen i Smedbyn. Ett borrhverk och ett sliperi inrättades under samma tak. Även andra sanerande åtgärder vidtogs.

Också jordbruket var föremål för Fredrik Ehrenpreus' intresse. Han anlade trädgårdar och planteringar. Flera tusen lass sten forslades bort från åker och äng. Intill 1765 beräknas detta ha kostat 3000 plåtar (= riksdalerplåtar).

Den i inledningen omtalade kruttillverkningen stod från 1778 även den under Ehrenpreus' ledning. Den syntes blomstra. En leverans nämnda år uppgick till icke mindre än 5 556 centner (en centner = cirka 42,5 kg). Kruttillverkningen fortsatte in på 1790-talet. Tillverkningen var riskfull, och åtskilliga tillbud inträffade. År 1792 — två år före Fredrik Ehrenpreus' död — hände en olycka som gjorde slut på krutfabrikationen. Den 2 april exploderade 800 centner krut. Nejden skakade som vid en jordbävning, och hela krutbruket ödelades. Som genom ett under kom ingen människa till skada. Det 1770 byggda krutmagasinet är det enda som nu påminner om kruttillverkningen. Det inrymmer numera Huskvarna stadsmuseum. År 1796 bestämde Kungl Maj:t, att krutbrukets privilegier skulle överflyttas på Husby Klosters krutbruk i Dalarna.

"Gewährs- Fabriquerne och Krutbruken i riket" inspekterades år 1770, däribland också Huskvarna faktori. I underrättelsen om detta senare yttrar krigsrådet Wadenstierna: *"Nuvarande ägaren av Faktoret, som med så mycken beder försåg och med mycket nytta*

för Kronan uti 32 års tid förestådt och ägt samma verk, är själv så stor kännare av allt som bidrager till en förnuftig och riktig arbetsordnings vidtagande, att jag anser för onödigt vidare påminna om angelägenheten därav, att arbetarna ej må blanda sig uti flera och andra göromål än sådana, som till deras hantverk egentligen böra."

Anledningen till det något magistrala påpekandet nämnes ej.

Av Fredrik Ehrenpreus' fem söner var det endast en som uppnådde mogen ålder, nämligen Göran, född 1750.

I sitt testamente — som enligt R Lindstam är skrivet strax före hustruns död, som inträffade 1773 — skriver Ehrenpreus: — *och som gevärsbruket är enligt 1757 års upplåtelsebref mig såsom arf och eget uppdraget, så skulle jag gärna se, om någon av våra kära barn blefve till bedrifvande i framtiden hugad och sinnad efter en därtill förut hämtad kunskap och förvärfvad skicklighet, helst jag genom Guds nåd nu uti 35 års tid detta faktori utan tillvitelse förvaltadt och till dess vidmakthållande haft all möda, flit och kostnad osparad, i anseende hvartill uppå den händelse, att någon av våra kära barn, blefve sinnad att gevärsfaktoriets framdeles mottaga och styra, jag då som ömsint och välmenande fader vill hafva densamme erinrad och käriligen tillstyrkt att själf lägga handen vid faktoriets förvaltning och ej endast lita på en betjäning, ty genom arbete och egen tillsyn vinnes den erfarenhet, som fordras till gevärstillverkningens bedrifvande, och faktoriarbetarnas flit, lydnad och trohet lär icke saknas, när de hos rätter husbonde hafva sin tillgång till deras rättssökan — — —".*

Vissa punkter i detta testamente försvårar kanske dateringen, men när Fredrik Ehrenpreus avled den 26 februari 1794 och fått sitt sista vilorum i ehrenpreuska gravvalvet i Hakarps kyrka, efterträddes han som chef för gevärsfaktoriets av sin son

Göran Ehrenpreus.

Göran Ehrenpreus hade dock under åtskilliga år före faderns död stått vid dennes sida och var således väl insatt i gevärsfaktoriets problem. Dessa var stora och svårbemästrade.

I praktiken torde han ha haft hand om ledningen från året 1778. Då inträffade nämligen något av en skandal. Den gällde krutbruket. Direktör för krutbruket intill sagda år var Petrus Bremer, som var son till Peter Bremer. Petrus hade många syskon, som alla någon tid

vistats vid universitet och alla nådde bemärkta platser. Peter Bremer blev direktör för krutbruket, i vilket ämbete han således efterträdades av sin äldsta son, Petrus Bremer. R Lindstam framkastar tanken, att en annan av Peter Bremers söner, Fredrik, född 1724 och student i Lund 1742, var Fredrika Bremers farfars far. Det var Peter Bremer som 1759 skänkte en dopängel till Hakarps kyrka.

För Petrus Bremer gick det emellertid olyckligt. Han kom på obestånd, och 1778 avvek han från orten, efterlämnande en balans i oredovisade medel av 28 429 riksdaler silvermynt. Orsaken till fallisementet är okänt, men studieskulder, egna och andras, kan väl misstänkas.

Efter denna skandal ställdes genom kontrakt den 18/11 1778 även krutbruket under Ehrenpreus' förvaltning. I detta sammanhang torde således Göran Ehrenpreus börjat sin bana som ledare.

Göran Ehrenpreus hade tidigare ägnat sig åt den militära banan. Han avancerade till kapten i Amiralitetet.

Men skötseln av gevärsfaktoriet och krutbruket tog nu hela hans kraft i anspråk. Han sökte många utvägar att hålla faktoriet flytande. Men tiderna var emot. Ofta klagades över att kronans beställningar var för få och att priset för gevären var för lågt.

Kapten Ehrenpreus sökte dock med friskt mod lotsa skeppet genom bränningarna. Bland annat utverkade han Kungl Maj:ts tillstånd att överta Örebro faktori, nedlägga detsamma och få dess årliga beställning på 500 gevär överflyttad till Husqvarna.

Han lyckades också åt faktoriet förskaffa omfattande reparationsarbeten för kronans räkning.

När krutbruket efter den stora explosionen nedlades, fick många krutarbetare "omskolning" på faktoriet och anställdess där. Allt faktoriarbete synes 1795 ha varit förlagt till Husqvarna.

Trots besvärlig ekonomi tycks Göran Ehrenpreus med nit och skicklighet förestått faktoriet till år 1806. På grund av källornas otillräcklighet är det därefter svårt att bedöma läget.

År 1810 trädde Göran Ehrenpreus tillbaka från ledningen. Hans vacklande hälsotillstånd jämte enda dotterns död torde ha varit den avgörande orsaken. De sista åren bodde han på Tumbäck i Bankeryd. Där avled han 1828, 78 år gammal.

Slutet blev: Husqvarna gevärsfaktori, med egendom, redskap och

beställningar, försålles på auktion 1819 till översten friherre Gustaf Sture och hans svägerska friherrinnan Charlotta Beata Sture.

Därmed var en epok till ända lupen, den ehrenpreuska, som varat i ett och ett kvarts århundrade, och en ny begynte.

Efterhistoria

Låt oss till slut glädja oss åt ett charmerande stycke som har anknytning till en av de ovan skildrade personerna. Den återges ur Huskvarna hembygdsförenings årsbok 1927 Vår Hembygd. Den innehåller mycket solsken:

En nyhet spred sig måndagen den 3 oktober i bygden runt Jönköping. "Morfars lind" var ej mer. Under den starka sydliga stormen hade det gamla trädet skattat åt förgängelsen. Tidigt på morgonen fann man det stupat över Gripenbergshanan spår.

Alldeles halvvägs mellan Huskvarna och Jönköping växte det invid gamla kungsvägen.

Alla i bygden, stora och små, kände det gamla vårdträdet såsom man känner en gammal vän.

En sägen förtäljer om detta träd följande:

En gammal morfar hade planterat trädet på den plats där han brukade sammanträffa med sina barnbarn. Denne morfar lär ha varit överdirektören Fredrik Ehrenpreus på Huskvarna, ägare av Huskvarna gevärsfaktori 1757—1784. En av den mäktige överdirektörens döttrar, Gertrud Fredrika, blev gift med friherre Gustaf Mauritz Posse af Säby. Denne, som sedermera blev president i Göta hovrätt, ägde egendomen Rosenlund strax söder om Jönköping. Det berättas, att gamle morfar efter dagens arbete brukat taga sina kvällspromenader västerut mot Rosenlund. Då brukade alltid barnbarnen från Rosenlund möta honom på halva vägen mellan hans och deras hem. Just vid mötesplatsen planterade han en lind vid väggkanten. Den linden kallade barnbarnen givetvis sedan alltid Morfars lind. Ehrenpreuska släkten slocknade ut, Possarna försvann. Kvar stod dock länge den gamla linden Morfars lind. Nu är även den borta.

Källförteckning:

Anrep: Svenska adelns ättartaflor. 1858.

Elgestjärna: Den introducerade svenska adelns ättartavlor. 1926.

Göransson Edvard: Huskvarna Vapenfabrik 1689—1939. 1939.

Lindstam Ragnar: Hakarps kyrka 1694—1944. 1944.

af Ugglas Samuel: Huskvarna 1689—1867. 1917.

Bok om småländsk kultur och näringsliv. 1946.

Svenskt biografiskt lexikon 12:te bandet. 1949.

RAMSJÖHOLMSVÄGEN

av Folke Lager

Denna berättelse bygger mestadels på minnen från några människor som på nära håll har upplevt den gamla Ramsjöholmsvägens tillblivelse.

Martin Quick bodde en tid i Eskilstorp. Sedermera flyttade han till Egna Hem, där han bodde under många år. Martin Quick, som ägnade sig åt snickaryrket, är död sedan några år.

Arvid Petterson, som föddes när seklet var ungt, växte upp i Bockamålen. Hans far var fjärdingsman. Arvid själv blev byggmästare. Anteckningar med Martin Quicks och Arvid Pettersons minnen har använts.

Bengt Gustavsson, född år 1907, citeras mycket i berättelsen. Han har intervjuats och intervjun finns nedtecknad. Bengt Gustavsson bodde på Ekenäs, Egna Hem, när vägen byggdes. Med häst och vagn färdades han som endast trettonåring morgon och kväll mellan Egna Hem och platsen för vägbygget för att hjälpa till med körslor.

Slutligen har några protokollsuppgifter från Hakarps kommunalnämnd och kommunalfullmäktige använts.

— — — — —
Den som idag färdas vägen Hakarps kyrka—Ramsjöholm åker till en början på en ny, rak, permanentad väg. Det är inte första gången som denna vägsträcka har varit föremål för ombyggnad.

I början av detta sekel fanns ingen väg mellan Hakarps kyrka och Ramsjöholm. Mellan Hakarp och Eskilstorp fanns dock en usel byväg, vilken hade sin fortsättning i en klövjestig fram till Bockamålen. Invånarna utmed denna byväg krävde för ca 65 år sedan en ny förbindelse mot Huskvarna. I dessa krav förenade sig säkerligen Ramsjöholmsborna, som hade sin utfartsväg antingen över Svarttörp—Lekeryd eller över Skärstad kyrka. Beslutsfattarna i Hakarps kommun påverkades att vända sig till vägstyrelsen i Tveta härad. Vid Hakarps kommunalnämnds sammanträde den 17 aug. 1914 beslutades att följande skrivelse skulle avsändas:

Till Vägstyrelsen i Tveta härad

Då det med anledning av nuvarande utrikespolitiska förhållanden kan antagas att arbetsförhållandena i vårt land kan komma att rubbas i ett eller annat avseende och att arbetsbrist här i orten kan komma att yppas föreslå vi, att i sådant fall igångsättning sker av det beslutade vägbygget Hakarps kyrka - Ramsjöholm.

Tydligt är att vägbygget redan tidigare har beslutats i Vägstyrelsen eftersom skrivelsen har fått en sådan lydelse på slutet.

Redan vid nästa sammanträde eller närmare bestämt den 22 aug. samma år torde en ny skrivelse ha författats i Hakarps kommunalnämnd, men denna gång till Kungl. Befallningshavande i Jönköpings län. Nu framhölls även den stora betydelse vägen skulle få för framforslande av "levnadsprodukter" till Huskvarna. Man erinrar om att ca 300 familjer inom Hakarps kommun är beroende av Huskvarna Vapenfabrik för sin försörjning och att i händelse av sämre arbetstillgång där kommunen skulle drabbas hårt.

Tre år senare förstår vi av protokollen att vägbygget är igång, ty den 13 oktober 1917 beslöts hos Kunglig Befallningshavande anhålla om, att det påbörjade vägbygget Hakarps kyrka—Ramsjöholm skulle utsträckas till att omfatta även en sträckning Hakarps kyrka—Huskvarna.

Det nämnda är vad några protokoll berättar om hur vägbygget började. Men låt oss ta händelserna i rätt ordning. Hur gick då vägen Hakarps kyrka—Eskilstorp i seklets början? Bengt Gustafsson får berätta:

— Jo, du förstår, man körde upp där prästgårdens arrendatorbostad nu ligger. Där gick vägen ett stycke mot Sotåsen. Det var samma väg som var utfartsväg för Gunnestorp och skol- och kyrkväg för Dalskog. Så kom man fram till Svineryd och körde mellan lagårn och huvudbyggnaden. Sen svängde vägen upp till Lundholmen, norr därom ner till Slögestorp mellan byggnaden och lagårn, förbi källaren där. Från Slögestorp gick vägen upp för en brant backe, genom åkrarna upp till Baggarp och vidare genom ett skogsparti till Eskilstorp, där en klövjestig, som nämnts, var enda förbindelsen med Bocka-

målen. En annan gren gick från Slögestorp över nuvarande Ramsjöholmsvägen till Ingelycke förbi sågen och fortsatte ner till Dalskog.

Ja, Ramsjöholmsvägen var säkert i början av 1900-talet inte mycket till väg. Det fanns troligtvis bara två spår att köra i. Det sades t. o. m. att man lade enruskor i de värsta sankhålen. Vem tog då initiativet till den nya vägen och varför? En av dem som var intresserade av en ny väg var kapten Ramfeldt på Ramsjöholm (död i 40-årsåldern omkr. 1924). De varor som producerades på gården ville han bl. a. avyttra i Huskvarna och Jönköping. Han utövade säkert påtryckning på de styrande både i Svarttorp och Hakarp. Det hade blivit ny ägare till gården Värnvik, vilken hade mycket skog. Vid Visjön hade byggts en ångsåg. För att få ut virket från den och från skogarna runt Värnvik, var man naturligtvis intresserad av en bra väg.

Det fanns alltså åtminstone två ganska mäktiga intressenter. Därtill kom alla gårdar mellan Hakarp och Ramsjöholm. Även om de inte kom att hamna direkt intill vägen skulle de ha utomordentlig nytta av en god väg till Hakarp och Huskvarna.

Omkring år 1910 hade man kommit så långt i beslutfattandet att stakningen kunde börja. Vi låter Arvid Petterson berätta:

— Det var troligen 1909—1910 som stakningen började. Det var naturligt att vägen skulle gå över Kikstorp, Ammarp, Stutstorp, Björstorp, Bockamålen, Nissamålen och Värnvik. Där låg ju de flesta gårdarna och dessutom skulle Hökhult, Läxarp och Knutstorp ha nytta av den. De hade på den tiden sin väg ut till nämnda väg norr om Kikstorp. Då stakningen pågick fick man stort bekymmer med alla branta backar, speciellt vid Ammarp och Kämparp. Om statliga medel skulle utgå till vägbygget var bestämmelsen den att ingen backe fick bli brantare än 1 på 20, d. v. s. vägen fick stiga högst en meter på 20 löpmeter. Det var för att hästar och oxar skulle få det någorlunda drägligt.

Det stakades många olika linjer bl. a. en över Ammarps mosse, men den var mycket sank. Stora backar mot Stutstorp skulle dessutom bli dyrbara att gå igenom.

Bron vid Bockamålen mossen har stått sig gott genom åren.

Så småningom fick ingenjörn i uppdrag att undersöka linjen över Svineryd. Det visade sig att det blev betydligt lättare att bygga där. Den blev t. o. m. någon kilometer kortare. I kommunalnämnden, där alla förslag skulle läggas fram, fanns en del som opponerade sig mot Svinerydsalternativet bl. a. min far från Bockamålen och K. F. Nord från Råmmarp. Nord sade ifrån på skarpen att vägen skulle gå över Kikstorp, Ammarp, Kämparp och fram till Stora Råmmarp. (Nord fick aldrig uppleva den nya vägen. Han dog helt hastigt 1911.) Den linjen hade nog varit bäst, men då som nu fick väl kostnaden avgöra.

Min far var med vid stakningen. Jag själv var också med ett par dagar, då stakningen pågick över Eskilstorp, Nissamålen och Värnvik. Jag bar ingenjörens portfölj och kapp. Detta var troligen 1910.

Men sedan vägen blivit färdigstakad drog det ut på tiden innan alla papper färdigbehandlats och pengar beviljats för vägbygget.

Frågor man kan ställa sig i detta sammanhang är: Hur finansierades vägen? Fick bönderna några bidrag till vägen? Utgick någon särskild vägs katt?

Enligt Martin Quick skulle de av vägbygget berörda hemmanen lämna fri mark, men de undslapp andra pålagor och behövde inte betala mer i vägs katt än andra häradsbor. Vägs katt brukade på den tiden betalas efter mantalsvärde på gårdarna. Kämt är dock att A. Carlsson i Svineryd i beslut av den 11 september 1919 tillerkändes 1300 kronor för vägbygget. Troligtvis hade han fått släppa till mera mark än övriga som vägen berörde.

Så gällde det nu att skaffa entreprenör till det förestående vägbygget. Vägen Huskvarna—Tenhult höll på att bli färdig omkring år 1913. Den entreprenör, som arbetat med Tenhultsvägen åtog sig Ramsjöholmsvägen för en summa av 130.000 kronor enligt Arvid Pettersson. I kontraktet stod även att en summa pengar skulle utbetalas, när arbetet påbörjats. Entreprenören var troligen i behov av pengar. Därför skickade han upp en förman och en del redskap till Prästgårdshage. Några småbönder lejdes för att schakta ett par dagar.

Efter den här starten lades arbetet ner. Inget gjordes på minst ett år. Så kom kriget. Allt blev dyrare. Arbetslönerna höjdes. Men det arbetades med dikning och planering på en del ställen utmed vägsträckan. Sådant arbete torde ha pågått ett par år. Sedan var pengarna slut. Entreprenören kom på obestånd och gick i konkurs. Nu låg arbetet stilla i cirka tre år.

Inte förrän 1919 återupptogs det på nytt. Det skulle nu fortsättas i regi av vägstyrelsen i Tveta härad. Man hade ändock tydligen hjälp av ett skåneföretag. Detta lejde in arbetare från skilda delar av landet — smålänningar, västgötar, stockholmare och norrlänningar. Vid själva vägbygget tycks inte någon av bygdens egna ha sysselsatts, om man inte räknar körslor och makadamframställning dit. Bland de s. k. rallarna fanns en bror till Hasse Zetterström. Han lär inte ha legat den store humoristen efter, vad beträffar upptåg och förmåga att lätta upp stämningen under det många gånger tunga arbetet.

Rallarna, eller bättre uttryckt vägrallarna, är ett kapitel för sig. De blev ett exotiskt inslag bland bygdens befolkning. De bar bred-

brättade hattar och talade främmande dialekter. De var i allmänhet stora och kraftiga samt grova i både tal och åtbörder. Många utav dem var dessutom ungarlar. Traktens människor tycks ha dragits till men samtidigt stötts bort av dessa något bohemiska män. Hur bodde de? Hur arbetade de? Hur levde de? Återigen låter vi Bengt Gustafsson berätta.

— Det bodde sju till åtta stycken på Lundholmen, som för tillfället stod tomt. Man lade då korthuggna enbuskar runt väggarna. Råttor och ohyra tyckte inte om lukten och höll sig borta. På golvet hade man bräder stående på kant, så de bildade en ram. I denna lade man halm. Över detta spände man så kallad Munksjöfilt, d. v. s. förbrukad väv från pappersmaskinerna på Munksjö AB. På detta låg man sedan.

— Maten lagade arbetarna själva. Men jag skämde bort dem, för jag hjälpte till med matlagningen. När klockan började närma sig halv elva, sade alltid någon av rallarna: Det är bäst du går hem och sätter på potatisen. En av rallarna tog hand om tömmarna och jag gick ifrån mitt arbete med tippvagnarna och tände i järnspisen och satte på potatisen. Det var inte svårt att laga maten, för det var ju bräckkorv och fläsk och sådan där enkel mat. På kvällarna fick jag gå och handla hos Söderberg (handlaren på Egna Hem). Jag hade upp Pellerins växtmargarin och en tio brödlevar nästan varje dag. Brödlevarna kostade 45 öre då. Vad de satte värde på den goda såsen, jag gjorde. Jo, du vet, vi hämtade mjölk nere i Slögestorp och den bar man upp. Man tog 15 till 20 liter om dagen. Sen sänkte jag den i brunnen och det blev massor av grädde ovanpå mjölken och den grädden använde jag till såser. Det blev härlig sås. Ibland hade vi sill. Jag brukade ta upp en hel tunna sill på en gång från affären. Jag la sillen på potatisen — man skalade ju aldrig potatisen — och ångkokte sillen samtidigt. Det gick verkligen att göra löksås till den. Du kan tro att rallarna skräppte med den såsen.

Att Bengt Gustafsson gillade rallarna, kan man förstå, när man hör hans berättelse. Ofta återkommer uttryck som — Rallarna var ju alla tiders människor och — Ja, de var så djädra bussiga, så det var inte klokt.

Det stora stenblocket vid Bockamålen gav material till broar, husgrunder och källare. Viktor Petterssons döttrar fotograferade vid stenen år 1917.

Hur byggdes vägen upp? Förutom de fyllnadsmassor man fick från schakten, t. ex. vid Slögestorp, använde man sten- och jordmassor, vilka många av bönderna hjälpte till att köra och därvid gjorde en viss förtjänst.

Själva arbetet var otroligt tungt. Man hade inte tillgång till nutidens maskinpark. Tippvagnar och räls var de enda maskinella hjälpmedlen. Arbetena togs för det mesta på ackord d. v. s. för att få bort ett berg eller för att göra ett schakt begärdes ett visst pris. Bengt Gustafsson var en av dem som med häst hjälpte till att köra tippvagnar. Han berättar:

— Jag hjälpte inte till på vägbygget förrän på våren 1920. Då hade arbetet legat stilla över vintern. Nu var vägbanan planlagd, skog och stubbar borta, diken på ömse sidor om vägen grävda. Däremot var de flesta vägtrummor ej lagda, all berg- och stensprängning samt jordschaktning återstod. Arbetet med att förse vägbanan med makadam och vissa justeringsarbeten var ej heller slutfört.

Efter snösmältningen började vi lägga räls för tippvagnarna. "Järnvägslinjerna" lades från alla större jord- och bergskär-

ningar. Stenkrossarna ställdes där man sprängde bort berg, för att man snabbt skulle kunna frakta ut kross på vägbanan. Järnvägarna var många men ej långa. När en linje var färdigbyggd hölls invigning. Rallarna hade sina egna ceremonier och firade med öl och akvavit. En av järnvägslinjerna döptes till J. L. C., d. v. s. Järnvägen Lindgren och Compani. Lindgren det var min häst. Han hette så. Compani det var jag. Det största schaktet tog vi i Lundholmen till vägbanken i Slögestorp. Det var en besvärlig jordmån att arbeta i. Den bestod av alv, pinnmo och lera och fick korpas eller sprängas loss. Det var tio man i schaktet, två om varje vagn, som lastades med spade. Ner till vägbanken gick vagnarna själva. Två man följde med och bromsade dem med en granstång. Min uppgift var tämligen lätt. Jag hade bara att koppla för Lindgren och köra upp tågsättet igen.

Till bergsprängningen fordrades yrkeskunnigt folk. Man var tvungen att värva från andra delar av landet. Naturligtvis gick det många arbetslösa hemma, men de kände inte till hur man med minsta möjliga borrhning och ammunition slog sönder mesta möjliga berg. Somliga borrhare föredrog att arbeta ensamma. De slog med släggan på borret med en hand och vände och vattnade med den andra. Borret skulle ju rotera och vattnet spola borrhålet rent. Ibland arbetade tre i lag, två slog och en vände och vattnade. Den som snurrade borret skulle alltid sjunga en taktfast visa. Visorna diktade borrharna själva, men ibland återkom något som liknade en refräng och då föll slagmännen in i sången.

— En av rallarna kallades Vissefjärdarn. Han kom från Vissefjärda i Kalmar län. Han sprängde ett berg, som var vid svängen nedanför Svineryd — Vissefjärdaberget kallade vi det. Det skulle rallarn ha för sig själv att spränga och knacka ner. Det tog ju tid. Han hade att göra hela sommarn. Från början var det ett stort berg, berättar Bengt Gustavsson.

Makadam var en annan nödvändighet för vägen. Till en början hade makadam slagits av arbetslösa från Hakarp som nödhjälpsarbete, en vanlig föteteelse efter krig och under nödår. På åkrarna runt omkring fanns det gott om stenrösen. Dessa köptes från bönderna för makadamframställning.

Så småningom började man använda stenkrossar. Krossarna flyttades mellan olika platser, där man hade bergskärningar. På inte mindre än sju platser mellan Hakarps kyrka och Jakobstorp lär krossen ha stått. Vid ett tillfälle stod den vid Slögestorp. Vi låter Bengt Gustavsson berätta:

— Den stod vid berget där Ingelyckevägen går nu. Gustav Wallin körde den ena motorn. Det var en sådan där liggande, ungefär en sådan som man hade i tröskverken. Sen hade de en stående motor, en hög en. Den där skulle jag sköta ibland. Det var ett visst knep med att starta den. På de gamla tändkulemotorerna fanns det en nål, som reglerade bränsleinsprutningen. Man skulle hålla tillbaka den nålen. Sen hade man en rallare till att dra i remmen och just då skulle man släppa nålen. Men eftersom motorn var hög, så stälpte den ibland. Man såg hur den började vagga och hörde hur den slog fram och tillbaka. Då var det rätt bråttom. Hade man börjat köra makadam var det till att slänga tömmen och springa fram och hålla tillbaka nålen så att motorn stannade.

Broarnas material togs från en jättesten vid Bockamålen. Den var ett väldigt flyttblock, ditforslat av den jätte, som kallades inlandsisen. Stenen gav material till alla broar, till en källare vid Bockamålen samt till hela Egnahemsskolans grund, vilken gjordes av en Frej från Huskvarna. En fjärdedel av detta jätteblock ligger fortfarande kvar i Bockamålen. Hur var det möjligt att få ut allt detta av denna sten?

Först sprängdes den med krut, så att den gick i två delar. Ett enda skott lär ha räckt. Därefter kilades den i lämpliga storlekar. Inget gick förlorat utan alla bitar kunde användas. Detta svarade ett par skickliga stenarbetare och brobyggare från Kronobergs län för. Två bröder Stålgren har också hjälpt till vid brobyggandet, som gick så till att man först satte stenpålar, där vägen gick över åar och bäckar. Därefter lades stora, långa stenar på stenpålarna över vattendraget.

Bron vid Bockamålens mosse däremot är pålad med långa furustockar. Den står sig än idag. Däremot har vägen på båda sidor om bron sjunkit.

Vägen under ombyggnad 1978. I bakgrunden Soineryd.

Vägrallarna utförde naturligtvis ett arbete av utomordentlig betydelse. De var kunniga i sitt yrke, de var starka och ej rädda för att ta i, de var för det mesta arbetsvilliga och utförde dryga dagsverken. Deras uppgift var att bygga vägar och det gjorde de bra efter den tidens förutsättningar. Trots det är det rallarnas fritid, som har blivit mest omtalad både i dikt och prosa. Hur många av oss kan inte en och annan strof på någon rallarvisa. Egentligen kan man likna rallarn vid Albert Engströms Johannes, som sliter hårt under veckan med långa och tunga dagsverken och som när helgen kommer tar sig ett rus. Rallaren var dessutom långt hemifrån och dämpade kanske sin hemlängtan något med en och annan klunk ur flaskan. Säkert är väl att man även i Hakarp har skrämt både barn, kvinnor och män med vägarbetarna. Uttryck som: — Släck ljuset! Rallarna kommer! eller — Kom in och stäng dörren! Dra ned gardinerna, rallarna är på väg uppför backen! var säkert vanliga i våra trakter på lördagskvällen. Historier - osanna, halvsanna och sanna - finns om dessa Hakarpsbygdens gästarbetare, för att använda ett modernt ord. Bengt Gustafsson igen:

— Jag tror jag var den ende som inte behövde springa av ungarna på Egna Hem. Den där Vissefjärdarn var galen den ser du, när han blev full. Han hade en lång slidkniv. Det var en del stora pojkar. De retade rallarna. De sa:

— Släpp fram di djävlar, ska vi nacka dom. Vissefjärdarn fick tag i en och låtsades sticka kniven i honom. Han ville väl skrämma honom. Jag sprang fram:

— Vet du vad du gör, Visse?

— Ja, det gör jag. Jaså, är det du? sa han. Är det din kamrat, det här? Då ska han bara få stryk.

— Det var två stora rallare. De var norrlänningar de där. De var så breda och kraftiga att de kunde slå ihop vilka som helst. De var fulla en gång. Då skulle fyra bröder från Ebbes märka dom. De möttes vid Jutaholmsvägen, där den kommer upp vid Fagerslättsvägen. Så gick det en gårdsgård mellan dom. Den där gårdsgårn var gärad med ekstakar. De bröt sönder ekestavar där, bröderna, och skulle slåss. De slog så

Hakarvpojarnas skidspår på gamla vägen mellan Bockamälen och Björstorp.

rallarna var nästan flintskalliga. Men de klarade sig de där bägge. Till slut var det ju pojkarna, som fick stryk. Men herregud så rallarna såg ut. De hade inget hår här i bakhuvudet. De var precis skalperade.

— Handlarn på Egnahem, han slängde på järnbommen för dörren, när rallare kom nere i backen på hemväg från sin Jönköpingsresa.

År 1921 stod vägen helt färdig med räcken och allt. Det var säkert med tillfredsställelse bönderna i denna del av Hakarp och Svarttorp hälsade den. Vid sammanträde med Hakarps kommunalnämnd den 22 oktober 1922 meddelade Salomon Gustafsson i Dalskog och S. Svensson, Hakarps säteri, att de kommit överens med vägstyrelsen om att för en tid av tre år svara för underhållet av den nya vägen mot en ersättning av kr. 1:05 per sträckmeter och år. Detta för den del som föll inom Hakarps kommun, utgörande cirka 4900 meter. De begärde att få köpa makadam från det i Slögestorp belägna parti, som Hakarps arbetslösa slagit som nödhjälpsarbete. De erbjöd sig att betala 70 öre per kubikmeter, vilket antogs.

I nästan 60 år har vägen använts av gående, cyklister, hästskjutsar och motorfordon utan större ändringar. Under många år trafikerades den av Rosenqvists Busstrafik. På våren har tjällossningen ställt till problem med svåra hålor i vägen som följd. Krakstörar har mer än en gång placerats i dem för att skydda och hjälpa cyklister och bilister.

Krafter har varit igång vid mer än ett tillfälle för att få Ramsjöholmsvägen ombyggd. Men trafikräkningen har visat för dåliga siffror. Men nu, år 1978, är vägsträckan Hakarps kyrka — Lundholmen färdigställd — med helt andra hjälpmedel än när seklet var ungt.

Vägen från sekelskiftet då? Finns den kvar? Jodå, vissa sträckningar används fortfarande — vid IK Hakarpspojkarnas årligen återkommande skidtävling Holavedsloppet och till det ändamålet är den bra.

Jutaholm

av Rune Gustafsson

En novemberdag 1977 rullar den stora grävmaskinen fram på Jutaholms udde med riktning mot ett ensamt och övergivet gammalt hus. Bara någon timma senare har den väldiga maskinens grävklö förvandlat det vitmålade trähuset med den snickarglada verandan till ett enda virrvarr av kärnfriska timmerstockar, fönsterbågar, tegel och inredningsdetaljer.

Ett hus var rivet, ett hus vilket många äldre och medelålders hakarpsbor med vemod minns som Jutaholms Café.

Detta var slutet. Början finner vi strax före sekelskiftet.

En augustidag 1899 anländer en hästdroska till Fagersläotts gård i Hakarp. De två hästarna är blanksvettiga efter skritten från Jönköping till Huskvarna och den frestande anspänningen uppför Klevaliden och Broholmsbacken. Som passagerare har droskan lantmätaren C. O. von Gedda med biträde och skrivare.

Lantmätaren skall "uppå begäran af egaren till $1\frac{1}{2}$ mt. Fagerslätt uti Hakarps Socken, Tveta Härad och Jönköpings län, J. M. Gustafsson företa sig att uppmäta samt uträkna storleken af det område, hvilket under namnet Jutaholm No 1 skall från detta hemman af-söndras".

När lantmätaren och hans följe så småningom kommer fram till Jutaholm vid det översta fallet i Huskvarnaån, Regnbågsfallet, varifrån uppmätningen skall utgå, finner de ett område bestående av åker och ängsmark liksom bildande en udde omfluten av Huskvarnaån. I öster och söder rinner ån forsliknande fram, innan vattenmassorna med ett ständigt dån kastar sig utför stupen i väster förbi Stensholms kvarn och vidare ner mot Vättern.

Enligt sägnen skall på denna udde en bondehär från trakten ha slagits mot danska krigsmän och tvingat dessa utför stupet ner i de brusande vattenmassorna. Därav kallades platsen för Juten, vilket sedermera blev Jutaholm.

Det område som skulle uppmätas, visade sig utgöra mark från två stamhemman. Fagerslättsgården bestod nämligen — och består fort-

farande — av mark från Fagerslätt och Stensholm. Av den anledningen bildades den nya fastigheten Jutaholm genom två avstyckningshandlingar. Från $\frac{1}{2}$ mantal Fagerslätt avsöndrades 10,35 hektar som fick beteckningen Jutaholm No 1, medan Jutaholm No 2 å 2,33 hektar kom att utgöras av mark från $\frac{1}{6}$ mantal Stensholm.

Jutaholm kom alltså att bestå av inte mindre än 12,68 hektar, och enligt von Geddas beskrivning, "består denna mark af nakna berg och bergsbunden jordmån". Uppmätningen och kartläggningen var säkert mycket svår med hänsyn till de stora nivåskillnader och branta bergsstup som fanns inom området. Avstyckningen sträckte sig från gamla Jutaholmsvägen i öster, över Fagerslättsbäckens ravin och den nu s. k. Ådalsskansen fram mot Husqvarna ägor i väster. Avstyckningshandlingarna är dagtecknade den 12 aug. 1899.

Redan vid lantmåteriförrättningen fanns två bostadshus på platsen närmast Regnbågsfallet.

Ett äldre hus, innehållande endast kök och kammare, hade bebotts av mjölnaren vid Stensholms kvarn, men även av arbetare vid

Edla och Emil Magnussons hus i Jutaholm. Uppfört år 1901.

schoddyfabriken. Strax nordväst om detta äldre hus hade mjölnaren Emil Magnusson, troligen år 1897, av timmer köpt från Poarp i Lekeryd byggt ett större hus. I detta bodde nu familjen Magnusson.

Genom en köpehandling upprättad den 14 aug. 1899 försålde J. M. Gustafsson avsöndringarna Jutaholm 1 och 2 till Carl Pettersson, Fagerslätt. Köpesumman var 800 Kr. Den 7 september 1899 erhöll Carl Pettersson lagfart å nämnda fastighet, och blev därmed den förste ägaren till Jutaholm. Denne Carl Pettersson var säkerligen identisk med senare ägaren till Kämparp.

Den 14 februari 1900 återköpte J. M. Gustafsson Jutaholm 1 och 2 från Carl Pettersson, och på detta köpebrev utfärdades lagfart den 12 mars 1900.

Redan under sommaren 1900 fick lantmätaren C. O. Gedda åter bege sig till Jutaholm i Hakarp, denna gång för att företa två avstyckningar från den nyligen bildade fastigheten. Den ena i enlighet med köpebrev från den 28 juli 1900 då J. M. Gustafsson till brodern P. J. Gustafsson från Kämparp försäljer en jordlägenhet. Denna jordlägenhet erhöll beteckningen Jutaholm No 4 och innehöll 3730 kvm., och här var också det tidigare omnämnda äldre bostadshuset beläget.

Samtidigt avstyckades ännu en jordlägenhet med beteckningen Jutaholm No 3 a och b, innehållande 3,56 hektar, till vilket mjölnaren Emil Magnusson blev ägare genom ett köpebrev upprättat den 14 september 1900. I detta köp ingick troligen även det av Gustafsson samma år påbörjade kvarnbygget i Fagerslättbäcken, (se Hakarps Krönika 1965), eftersom köpesumman var så hög som 5000 kronor. Det kanske rent av var ett byte som gjordes, för samma år blev J. M. Gustafsson för 3000 kronor ägare till det större boningshus som Emil och Edla Magnusson bebodde. (Detta hus kom senare att inrymma Jutaholms Café).

1901 blev ett livligt byggnadsår på Jutaholm. P. J. Gustafsson byggde om det äldre huset, och det kom nu att innehålla 2 rum och kök på nedre, och 1 rum och kök på övre planet.

Emil Magnusson byggde nytt på Jutaholm No 3 b och dessutom färdigställdes Jutaholmskvarnen i bäckravinen. Senare byggdes ladugård till såväl Jutaholm No 1 som Jutaholm No 3.

*Mjölaren
Emil Magnusson,
Jutaholm.*

Vid denna tid skedde andra stora förändringar vid Jutaholm. År 1902—1903 pågick kraftverksbygget vid övre fallen. (Se Hakarps Krönika 1968.) Dammbyggnaden kom att fånga vattenmassorna, och bergstunneln förde vattnet förbi fallen. Det ständiga dånet från vattenmassorna, som sedan urminnes tider störtat utför stupen i ådalen, hade plötsligt tystnat.

År 1903 fann tydligen J. M. Gustafsson, att han hade avhändert sig den bästa odlingsbara marken på Jutaholm, varför en markreglering gjordes, och ytterligare ca. 2 hektar åkermark införlivades med Jutaholm No 1 från det till Fagerslätt hörande 1/6 mantal Stensholm. Med denna markreglering följde att Fagerslätt ej längre hade några markområden utmed Huskvarnaån, och att Jutaholm i öster fick gräns mot stamhemmanet Stensholm.

Från och med den 14 mars 1920 utarrenderade Jonas Magnus och Augusta Gustafsson Jutaholm No 1 till dottern Charlotta, kallad Lotten, och hennes man E. Wäinölä. Av detta arrendekontrakt framgår att Jutaholm ännu 1920 var ett mindre jordbruk med kor och höns som husdjur.

Arrendet bestämdes till 400 kronor om året och skulle erläggas på följande sätt: Dagligen 2 liter oskummad mjölk à 35 öre litern, 3

tunnor potatis årligen à 8 kronor. Dessa priser första året, de följande åren efter ortens gällande pris. Värdet av dessa naturaprodukter skulle frändragas den bestämda arrendesumman. Den kontanta arrendesumman betalades den 1 oktober och den 14 mars.

Åren 1921—23 pågick det stora vägbygget i ådalen, och landskapsbilden omkring Övre fallen förändrades ånyo.

Under byggnadstiden var stora barackbyggnader placerade intill Jutaholmsfastigheterna, och många människor kom att röra sig där omkring. De som då var bofasta där såg kanske en möjlighet att förtjäna en slant extra, bl. a. genom att tillhandahålla kaffe, smörgåsar och måltider för folk som arbetade med vägbygget.

Fru Lotten Wäinölä var bland dem som började med sådan servering, en verksamhet som kom att utvecklas till Jutaholms Café och konditorirörelse.

Ådalsvägen blev snart Huskvarnas stora turistattraktion, och massor med människor kom från när och fjärran för att bese vägen, vattenfallen och åravinen. Vad var då naturligare än att efter vand-

Serveringspersonalen i slutet av 20-talet, Anna-Lisa Ström, Helmei Appelkvist, Harriet Frisk, Ella Johansson och Lilly Viberg.

Jutaholms Café en vacker sommardag.

ringen upp till Översta fallet släcka törsten med en Pommac, eller förse magen med kaffe och wienerbröd på Jutaholms Café?

Café-rörelsen hade sin stora blomstringstid från sista hälften av 20-talet till slutet av 30-talet. Vid sommarsäsongens höjdpunkt kunde 4—5 servitriser vara i farten, och trots den stora uteserveringen var det ofta svårt att få ett bord. Till Jutaholm kom många av familjerna från Egna-Hem, Ebbes och Stensholm för att dricka sitt kaffe på söndagseftermiddagen och spendera en 25-öring på en flask läsk till barnen. En kaffe med wienerbröd och 5 kakor kostade 50 öre, och kaffe med en mindre brödportion kunde inhandlas för 35 öre.

Evert Wäinölä blev ordförande i den nybildade idrottsklubben, och under större delen av 30-talet var Jutaholm "stamfikat" för I. K. Hakarpspojkar och platsen för idrottsklubbens sammanträden. Otaliga skidtävlingar, gångtävlingar och cykellopp hade start- och målplats vid Jutaholm och snickarboden med brygghus blev vid tävlingstillfällena omklädningsrum för deltagarna.

Evert och Lotten Wäinölä, som förvärvat Jutaholm No 1 1926, avyttrade fastigheten och rörelsen 1940. Nya ägare drev caférel-

sen och huset beboddes till 1957, då den siste ägaren flyttade därifrån och byggnaden lämnades öde.

Per Johan och Johanna Gustafssons hus, Jutaholm No 4, beboddes efter deras död av döttrarna Ida och Olivia Gustafsson fram till 1950, då båda systrarna avled och fastigheten såldes på auktion. Därefter var fastigheten bebodd fram till våren 1966, men stod sedan öde och totalförstördes av brand den 17/6 1975.

Emil och Edla Magnussons fastighet, Jutaholm No 3, var i släktens ägo till 1937, då sonen Hugo och hans hustru Rut Magnusson sålde och flyttade därifrån. Huset är fortfarande bebott och väl vårdat. Det har i stort fått behålla samma exteriör som det fick vid byggnationen.

Visserligen har Jutaholms två första bostadshus försvunnit, och den under några sekler så livligt frekventerade platsen vid Regnbågsfallet ligger åter öde. Men den övervägande delen av den ursprungliga Jutaholmsfastigheten har exploaterats av nya villabyggare, och hela bostadsområdet ovanför Övre fallet, omfattande ca. 140 villor och radhuslägenheter, har i dag sitt namn av Jutaholm.

Två människoöden från förra seklet

av Gottfrid Granemyr

Natten till den 27 oktober 1833 förövades en stöld på Stensholms säteri, varvid åtskilliga klädespersedlar försvann. Dessa tillhörde pigorna Inga Catarina Nell och Karin Persdotter, och det sammanlagda värdet av det stulna uppskattades till 37 riksdaler och 20 skilling banco. För stölden misstänktes två kvinnor, Johanna Andersdotter Lång och Maja Stina Hultman, i rättegångsprotokollen kallade tjuvakonorna Lång och Hultman, allt i enlighet med den tidens rättsvokalbär. De två misstänkta kunde snart gripas och förmås att erkänna stölden. Så småningom kom också rannsaking och dom vid Tveta häradsrätt. Johanna dömdes för tredje resans stöld till 29 par ris, att undergå uppenbar kyrkoplikt vid Hakarps kyrka samt till livstids straffarbete på Norrköpingsfängelsets spinnhus. Risstraffet undergick hon den 24 maj påföljande år, men när hon dagen därpå skulle schavottera vid Hakarps kyrka genom att under menighetens beskådan sitta i stocken, vägrade hon. Denna hennes vägran medförde att fallet åter upptogs till behandling vid tingsrätten, vilken för hennes trilska utdömde åtta dagars fängelse på vatten och bröd.

Maja Stina dömdes för fjärde resans stöld till 19 par ris, i övrigt fick hon samma straff som Johanna: Uppenbar kyrkoplikt och livstids spinnhus. Det framgår ej av domstolsprotokollen av vad anledning Maja Stina slapp undan med lindrigare risbasta än Johanna, trots att den förra synes ha varit den brottsligt mest belastade. Kanske någon hänsyn brukade tagas till delikventens fysik och möjlighet att utan större men uthärda kroppsstraffet.

Den som utdelade spö- eller risstraff skulle ha två spön resp. ris i handen när han utförde sitt uppdrag, därav uttrycket så eller så många par spö.

För oss framstår straffen som hårda, i synnerhet detta att behöva vistas resten av livet i fängelse. Ändå får man komma ihåg att de var milda i jämförelse med vad som skulle hänt med de två kvin-

norna om de levt något århundrade tidigare och begått samma brott. De hade då knappast kommit undan med livet.

Det kan kanske vara intressant att titta lite närmare på de två kvinnornas bakgrund och senare öden, så långt det nu varit möjligt att följa dem i rättegångsreferat och fängelsejournaler.

Först bör kanske sägas, att ingen av de två var född eller uppväxt i Hakarp. En av dem kom från Östergötland, den andra från en socken söder om Jönköping. Båda hade haft svåra uppväxtförhållanden, vilket säkert bidragit till att de från tidig ungdom kommit in på fel spår. Johanna Andersdotter Lång var född 1812 och således endast 21 år gammal när hon var med om stölden på Stensholms säteri. Hon växte upp i en backstuga under mycket fattiga omständigheter. Ofta skickades hon ut för att tigga. När Johanna var tio år gammal dog hennes far. Modern gifte snart om sig. Flickan kom då ut som piga till olika platser, men började snart att stjäla. Till Hakarp kom hon 1831, antagligen som piga på någon av gårdarna här. Vid sitt första möte med rättvisan hade hon dömts till 24 dagars fängelse på vatten och bröd, vid det andra till 12 dagar med samma sparsamma kost och ett års tukthus. Efter stölden på Stensholm blev det alltså livstids spinnhus.

Under sitt kringflackande hade Johanna Lång kommit i kontakt med ett annat av samhällets olycksbarn, den åtta år äldre Maja Stina Hultman. Inte heller hennes barndom kan ha varit så särdeles lycklig. Hon blev moderlös vid fem års ålder och uppfostrades sedan hos sin mormor. Även Maja Stina kom ut som piga, tills efter några år hennes far ville tvinga henne till ett gitemål, som inte svarade mot hennes böjelse. Hon rymde då från hemorten och började med brott. Hon hade två syskon, men sedan hon lämnat hemorten och bränt sina skepp hade hon ingen kontakt med dem. Innan porten till norrköpingsfängelsets spinnhus stängdes bakom henne hade hon hunnit dömas för femte resans stöld. Förutom i jönköpingsfängelset hade hon tillbringat en tid på Norra Korrektionsfängelset i Stockholm.

När de båda kvinnorna blev dömda för stensholmsstölden hade de alltså en hel del erfarenheter av såväl straffanstalter som rättsmaskineri. De kände till att en dom kunde överklagas. Vad de framförallt inte ville finna sig i var den offentliga kyrkoplikten i Hakarps kyrka. De överklagade därför sina domar, först i hovrätten och

Kyrkstock.

sedan hos Kgl. Maj:t. Innan högsta instansen kommit med sitt utslag hade emellertid båda efter avtjänat vatten-och-bröd-straff ånyo förpassats till Hakarps kyrka för att först sitta i stocken och sedan begå skriftemål. De vägrade ännu en gång, dömdes då till fjorton dagars fängelse med samma diet, och detta upprepades en tredje gång. Slutligen kom så Kgl. Maj:ts fastställande av domen, och nu förstod Johanna och Maja Stina att det inte lönade sig att bråka längre, och äntligen fick de två pigor som blivit bestulna uppleva nöjet att se dem sitta i stocken. Annandag jul 1834 fördes så de två dömda till spinnhuset i norrköpingsfängelset.

Under den tid Johanna och Maja Stina satt fängslade i Jönköping härjade koleran våldsamt i staden. Det var ju det hemska koleraåret 1834. Ej mindre än 636 offer krävdes i Jönköping, vilket betydde mer än var sjuätte invånare. I fängelsets journaler finns efter åtskilliga namn antecknat: Död i Cholera. Johanna och Maja Stina överlevde dock den svåra farsoten.

Spinnhuset var en avdelning av fängelset i Norrköping, avsett för kvinnliga fångar. Där skulle, som det heter, "vanartiga, föra (arbetsföra) och starka kvinnspersoner dagligen göra ett visst arbete med lins beredande, häcklande och spinnande".

Här skulle alltså de två kvinnorna tillbringa resten av sina liv. I verkligheten blev det lyckligtvis ej riktigt så. Under 1840-talet inleddes ju en humanisering av lagar och fångvård. År 1841 avskaffades såväl spö- som stockstraff, och sedan kung Oscar I år 1844 tillträtt tronen försökte han på olika sätt påskynda förändringarna i riktning mot en mänskligare syn på dessa problem.

Hur som helst, efter något tiotal år på spinnhuset har de två tydligen blivit frisläppta, men tyvärr blott för att efter nya brott komma tillbaka. Att de ej trivdes så bra kan man väl förstå, och bråk mellan de intagna synes ha varit vanligt förekommande. Det

är i synnerhet Maja Stina, som föranleder många klagomål i fängelsejournalerna. Hon beskrivs som häftig till humöret, som anstiftare av och ledare för olika uppträden, bl. a. en arbetsvägran bland de intagna, vilket alltså inte är något senkommet påhitt. Hon höll alltjämt ihop med Johanna Lång, vilket inte hindrade att de två en gång råkade i våldsamt slagsmål. Maja Stina säges vidare vara ohövlig och grälsjuk, men ingalunda obegåvad. Tydligt hade hon före fängelsetiden fått någon skolundervisning, möjligt är också att någon form av detta erbjöds i fängelset. I varje fall hade Maja Stina AB i läsning och kristendomskunskap i de vitsord, som antecknades i fängelsejournalen..

1869 blev Maja Stina, som det verkar, slutligt benådad och frisläppt från norrköpingsfängelsets spinnhus. Hon hade då hunnit bli 65 år. Kanske fanns det någon församling, där hon kunde göra anspråk på hemortsrätt, och vilken i så fall, ehuru säkerligen motvilligt var skyldig att ge henne någon form av vård under hennes sista levnadsår.

Vid denna tid försvinner även Johanna Lång ur fängelseregistret. Kanske fick de två kamraterna, som delat så många öden, smaka friheten samtidigt.

De båda kvinnornas levnadshistoria är naturligtvis på intet sätt unik eller märklig. De hade säkert många olyckskamrater. Ändå kan deras öden berätta för oss något om, hur det på deras tid var att från tidiga levnadsår komma utanför samhällets gemenskap.

Använda källor:
Hovrättsarkivet, Jönköping.
Fängelser från Norrköpings fängelse.

Om skiftesverksamhet i län, socken och by

av Folke Karlsson.

Människornas levnadsförhållanden på landsbygden var före det industriella genombrottet helt beroende av vad jorden gav. Om-sorgen om marken och problemen att rätt tillvarata de bästa mark-yterna, speciellt åkerjorden, var därför utomordentligt viktiga an-gelägenheter. Och då inte endast för dem i den agrara verksamheten direkt berörda, utan i hög grad även för samtidens näringspolitiker. Vi minns frihetstidens partier hattar och mössor och med dem deras huvudbry om ekonomiska ting. Det gällde inte minst att stimulera nyodlingen, så att åker och äng ökade. Därmed skulle fler hushåll kunna rymmas. Den lämpligaste fördelningen av befintlig åker och andra ägoslag — bl. a. gällde det den starka ägosplittringen — var också ett problem, som främstod allt angelägnare att lösa. Senare 1700-talets befolkningstillväxt krävde utökade försörjningsmöjlighe-ter och det var på landsbygden dessa måste förverkligas. Vid 1700-talets mitt förelåg dessutom en förväntan, eller kanske hellre önske-mål om en framtida stark fm - tillväxt¹. Ett växande antal hushåll måste motsvaras av ett ökande antal jordlotter eller brukningsenheter. Dessa kunde vara gårdar, nybyggen eller torp. Avgörande för möj-ligheten att skapa nya bosättningar var i första hand tillgången på åker och äng eller annan för nyodling lämplig mark.

Den befintliga odlingsmarkens uppdelning på en större mängd brukningsenheter skulle kunna ge sitt bidrag till utökad bosättning. Vid 1700-talets mitt började man i konsekvens härmed tillåta en mera långtgående delning (klyvning) av gårdar — d. v. s. en mera generös hemmansklyvning. Även anläggandet av torp och nybyggen skulle främjas.

Den sedan medeltiden tillämpade uppsplittringen av byarnas åker-jord i små men många tegar hade med tiden blivit ett allt större problem. Varje i by belägen helgård eller hemman (ett helt mantal) hade ursprungligen tilldelats ett visst antal tegar. Vid varje klyvning

1) fm = folkmängd.

av hemman minskade var och en av delningsobjektets tegar i storlek. Uppsplitringen betydde sämre arrondering, långtgående ägoblandning och allt större svårigheter att rätt bruka jorden. Skulle nu 1750-talets vidgade klyvningsmöjligheter realiseras, skymtade än större problem för den framtida skötseln av jorden.

Detta insåg bl. a. Jakob Faggot, som i slutet av 1740-talet blivit chef för lantmäteriet². Han föreslog, att en bonde med ägor i byaläge skulle ges laglig rätt att lägga sin tegskiftade jord i större skiften. Därmed skulle jorden till varje gård med samhällets och lantmätarnas hjälp få ett enklare ägomönster. Frihetstidens politiker accepterade efter viss diskussion Faggots förslag. De gav ägare av mantalssatt jord rätt att förenkla sina ägoztor i en förordning om "storskiften" år 1749.

Denna stadga blev man emellertid inte tillfreds med, varför en ny tillkom 1757. Med denna nya storskiftesförordning hade vi fått ett första verkligt betydelsefullt instrument för en förenkling av ägozterna. Verkytet skärptes ytterligare senare under 1700-talet bl. a. 1783³. Storskiftesförordningarna betydde sålunda, att den som ägde mantalssatt jord i en by kunde ta initiativ till en omfördelning av byägorna, dess inägor och utägor, endera eller bådadera.

Ägaren till Svaneholm i Skåne, Maclean, genomförde år 1783 i fyra av godsets underliggande byar en mycket radikal ägoförenkling — alla ägor till en brukningsenhet skulle bilda en enda ägozta⁴. Macleans modell — enskiftet — blev normgivande för enskiftesförordningarna i början av 1800-talet. Det är Faggots efterträdare Wetterstedt, som gjort Macleans skiftesmodell till mönster för den nya skifteslagstiftningen⁵. Enskiftena kom dock inte utanför Skåne och Blekinge att få någon allmän tillämpning. I Jönköpings län t. ex. blev under perioden 1757-1896 endast tre procent av länets jord föremål för enskifte⁶. Här liksom i övriga Sverige norr om Skåne, fortsatte ägoförenklingarna att genomföras enligt skiftesförordningen 1783. Detta fram till 1827, då bestämmelserna om laga skifte fastställdes⁷.

2) Thulin, Den svenska skifteslagstiftningen, s. 8 ff.

3) Thulin, a. a., s. 20.

4) Thulin, a. a., s. 23.

5) Thulin, a. a., s. 23 ff.

6) Karlsson, Mark och människor, tab. VI:4. s. 333.

7) Thulin, a. a., s. 28 ff.

*Jakob Faggot f. 1699, d. 1777.
Skiftesverksamhetens upphovsman och
drivande kraft.*

Uppdelning av markytor och förenkling av ägoområden var under den 140-åriga perioden 1757-1896 en betydelsefull företeelse. Vi kallar denna aktivitet för skiftesverksamheten. Denna kom också att innebära gränsfixeringar med klarare linjer mellan olika fastigheters ägozoner. Speciellt kom lagaskiftena att bli verkligt effektiva för sitt ändamål.

Betraktas Jönköpings läns skiftesverksamhet under den ovan nämnda 140-åriga perioden kommer man fram till, att denna verksamhet sammantaget berörde något över 4450 mtl⁸. Jämförs de skiftade byarnas mtl (4453) med länets totala på 3911 mtl står det klart att skiftena sammantagna innebär en omfattande aktivitet. Att mtl-summan för den skiftade jorden överstiger länets totala mtl-summa beror på att en stor del av länets byar eller gårdar var föremål för skiften mer än en gång. Ställs det skiftade mantalet i relation till länets totala kommer det förra att utgöra 114 % av det senare.

8) Karlsson, a. a., s. 331. Tab. VI.; kol. 4.

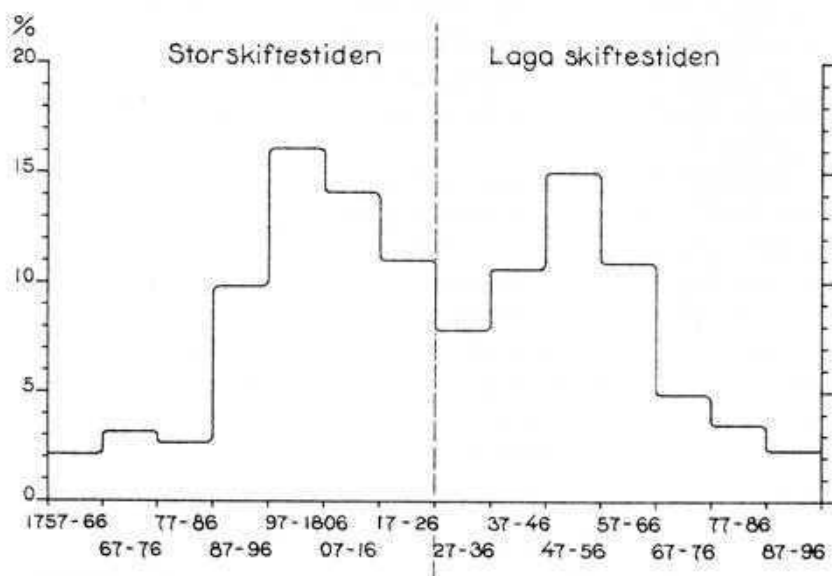
När det i fortsättningen talas om skiftena i Jönköpings län, är uppgifterna hämtade ur i denna not nämnt arbete och därvid i dess kap. VI.

Mtl=mantal.

Det var således — speciellt under lagaskiftesperioden 1827-1896 vanligt, att en redan storskiftad by ånyo skiftades. Stadgan 1827 om laga skifte hade gett de nya möjligheterna, vilka även tidigare storskiftade byar flitigt utnyttjade. Dessa på samma objekt upprepade skiften förklarar, varför länets skiftesverksamhet omfattande 4453 mtl inte berörde samtliga gårdar i lånet. Om det således fanns byar, som skiftades två gånger eller fler, förekom det å andra sidan byar och gårdar, som under perioden 1757-1896 aldrig skiftades. Andelen jord som under de 140 åren inte vid något tillfälle blev föremål för skiften var i vårt län 28%. Den skiftesberörda delen utgjorde således 72 %. Av detta senare fastighetsbestånd på 2814 mtl skiftades 36 % eller 1418 mtl två gånger. Övervägande var det härvid, som ovan nämnt, fråga om ett stor- och ett laga skifte. 33 %, motsvarande 1290 mtl, genomgick skifte blott en gång och inte fullt 3% (106 mtl) vid tre eller flera tillfällen.

DIAGRAM I. Jönköpings län. Skiftesverksamheten 1757—1896.

Tioårsperiodernas skiftesmantal i % av länets mantalssumma.

Källa: Mark och människor, tab. VI:2, kol.4.

*Rutger Maclean f. 1742, d. 1816.
Ägare till Svaneholms gods i Skåne.
Den förste i Sverige som genomförde
enskifte i tegskiftande byar.*

Hakarps socken bestod vid 1800-talets början (1825) av 28,625 mtl. Endast 10,5 av dessa kom under perioden 1757-1896 att genomgå skifte⁹. Under storskiftesperioden 1757-1826 var det 8 mtl och lagaskiftetiden (1827-1896) 2,5 mtl, som var föremål för skiftesåtgärder. Blott 1,25 av storskiftetidens 8 mtl blev ånyo skiftade under lagaskiftetiden. Skiftesverksamheten för Hakarp var således uttryckt i mtl så låg som 11,75. Detta är bara något över 41 % av socknens totala mtl-summa. Detta skall jämföras med länets motsvarande relationstal på 114.

Bortser man från på samma objekt upprepade skiften (=1,25 mtl) och således ser på den mängd jord (gårdar), som blev berörda av skiften — en eller flera gånger — utgör denna enligt ovan 10,5 mtl. Detta, den skiftesberörda delen, blir 37% av sockenmantalet. Motsvarande procenttal för länet är, som ovan sagts, 72. I Hakarp blev 1757-1896 43 % av dess mtl oberört av skiften — i länet blott 28.

Såväl andelen skiftesberörd jord som skiftesverksamheten var således av ringa omfattning i Hakarp. Detta har haft flera orsaker. Den stora proportionen frälsemantal är en. Över 70% av sockenmantalet var här av frälse natur. Som jämförelse kan nämnas, att Jönköpings län hade 39 %¹⁰. Ändock placerar sig vårt län över genomsnittet för samtliga län i Sverige, vad det gäller andelen frälsejord. Frälsemantalet visade — liksom krono — generellt sett

⁹) Lantmäterikontorets register i Jkpg.

¹⁰) Carlsson, Ståndssamhälle och ståndspersoner — —, s. 109.
Se även Granemyr i Hakarps krönika 1964, s. 61 ff.

betydligt lägre skiftesbenägenhet än skattejorden. Frälsejorden kunde — såvitt den inte var del i en bys ägoblandning — omfördelas och ägoförenklas utan reglering av de offentliga skiftesförordningarna. Dessa privata skiften underlättades också av att flera frälseegendomar tillhörde samma ägare. De privata ägoförenklingarna har endast i undantagsfall registrerats. Denna enskilda "skiftesverksamhet" är därför svårare att överblicka och till sin frekvens bestämma. Vissa privatskiften har emellertid blivit mycket uppmärksammade t. ex. Macleans på Svaneholm i Skåne. Frälseegendomar, vilka i lantmäteriarkiven saknar uppgifter om skiften behöver därför inte nödvändigt varit tegskiftande in på 1700- eller 1800-talet. Privata omfördelningar av ägora kan i ett ganska tidigt skede undanröjt tegskiftets ägoblandning.

En annan orsak till ringa skiftesverksamhet och liten andel skiftesberörd jord bör ha varit frånvaron av större byar. Hakarps kuperade topografi gav övervikt för ensamgårdar eller små byar. Dessa hade av förklarliga skäl mindre behov av skiftesåtgärder.

Endast två jordeboksenheter i Hakarp hade enligt lantmäterikontorets register skifte vid mer än ett tillfälle. Den ena är Vissmålen, den andra Vassarp. Den senare storskiftades 1791 och hade laga skifte 1829.

Vassarps by utgjordes i slutet av 1700-talet av en skattegård — Västregården — och Östregården, som var av jordnaturen frälse. Båda hade ursprungligen var för sig utgjort ett helt hemman (ett mtl) men före 1700-talets slut förmedlats till 1/2 mtl vardera. Västregården var före 1780-talet kluven och brukades som två gårdar vardera på 1/4 mtl¹¹. Enligt mantalslängden 1780 hette den ene bonden Petter och den andre Måns.

Vid tiden omkring 1790 ägs Östregården av mönsterskrivare Ahlanders änka och arvingar. Den ene av sönera anges i skifteshandlingarna som "conrektorn vid Jönköpings skola Magister G. W. Ahlander". Västregårdens båda fjärdingar har vid denna tid kronobefallningsman Bråkenhjelm som ägare. De två fjärdingsgårdarna hade — sannolikt i samband med eller strax efter ägobyttet — sam-

11) Mantalslängder (=ml), Vadstena landsarkiv. Även efterföljande uppgifter om innehavare, mtl etc är hämtade ur ml.

Karta över Wassarp upprättad 1791 av lantmätaren Jonathan Montelin.

manlagts till en enhet. Bråkenhjelm var inte skriven, d. v. s. inte bosatt i Wassarp. Den nu till ett 1/2 mtl sammanslagna gården brukades av bonden Jaen.

1791 begärdes och genomfördes storskifte. Lantmätare var Jonathan Montelin. Storskifteskartan utmärker förutom de båda gårdarna endast en stuga — kallad Gropen¹². Den beboddes av den ene av de förutvarande fjärdingsbönderna på Västregården — Petter Zackrisson och dennes familj¹³. Någon gång i mitten av 1790-talet redovisar mantalslängden ytterligare en stuga. Det är den som vi känner under namnet Höjden. Gropen låg, i varje fall före laga skiftet, på Östregårdens mark, medan Höjden i mantalslängden skrives under Västregården. Lagaskifteskartan har endast Gropen markerad. Mantalslängder mellan 1795 och 1830 nämner dock båda stugorna.

Västregårdens åkerareal uppmättes 1791 till 8 tld och 2,75 kpl, Östregårdens till 9 tld och 0,25 kpl.¹⁴ Byn som helhet hade således i slutet av 1700-talet 17 tld och 3 kpl åker. Vid laga skiftet år 1829 anges åkerytorna till 18 tld och 8 kpl. Ökningen av åkern mellan 1791 och 1829 ser ut att vara 1 tld och 5 kpl. Detta är dock en chimär. I laga skiftets åkervärden ingår nämligen, i motsats till storskiftets, de båda tomterna på vardera 18,5 kpl eller tillsammans 1 tld och 5 kpl. — d. v. s. lika mycket som den förut antydda, dock skenbara åkerökningen. Lantmätaren har helt enkelt inte funnit det nödvändigt att 1829 mäta åkern utan tagit storskiftets värden för gott.

Ängen skulle, som framgår av tabellen nedan, under de 38 åren reducerats med 6 tld och 24 kpl. Med nära nog samma värde har "övr. mark" ökat. En markyta som tidigare klassificerats som äng har förts över till betesmark, vilket förklarar förändringen.

TAB. 1. Arealvärden vid stor- resp. laga skiftet i Vassarp.

	Åker		Äng		Övr. mark		Summa	
	Tld	Kpl	Tld	Kpl	Tld	Kpl	Tld	Kpl
1791	17	3	68	18	56	24	142	13
1829	18	8	61	26	62	24	142	26

Källa: Lantmäteriarkivet, Jkpg. Hakarp, akt 15 a + b.

12) Lantmäteriarkivet, Jkpg, Hakarp akt 15 a + b.

13) Meurling, Hakarps Krönika 1960, s. 48 f.

14) Tld=tunnland, kpl=kappland.

Man kan alltså inte använda stor- och laga-skiftena i Vassarp för att få ett mått på åkerns och ängens förändring under den nära nog 40-åriga perioden mellan skiftena. Detsamma gäller om bebyggelseförändringar. Torpet Höjden, som enligt mantalslängderna redan på 1790-talet var ett faktum, redovisas detta till trots inte på lagaskifteskartan. Denna utgöres i stort sett av storskifteskartan med laga skiftets nya ägo gränser utsatta.

Laga skiftet i Vassarp förrättades av den för sina häradsbeskrivningar kände lantmätaren Jonas Allvin. Västregården ägdes då av nämndemannen Nils Jönsson och Östregården av initiativtagaren till skiftet Nils Johansson i Brunstorp, också han nämndeman. Under tiden mellan skiftena innehades Västregården under ganska många år av Måns Jaensson. 1825 nämns en sergeant Hadders som ägare. Östregårdens innehavare under åtskilliga år var Jonas Lindberg, mönsterskrivare Ahlanders svärson.

Stenbunden hagmark i Vassarp — "något bergig".

Skiftena i Vassarp uppvisar inte den dramatik, som ibland kan förknippas med dylika förrättningar. Den uteblivna uppmätningen av ägoytorna vid laga skiftet är dock något av ett specialfall. I andra byars lagaskiftesförrättningar ingick regelmässigt en noggrann uppmätning av aktuella ägoområden. Lagaskiftenas arealvärden kan därigenom jämföras med det tidigare storskiftet om sådant utförts för byn ifråga och skifteshandlingarna finns bevarade. På så sätt ges möjlighet att mäta nyodlingen — bl. a. åkerökningen — i tidsrummet mellan byns båda skiften ¹⁵.

- 15) En sådan jämförelse för 115 byar i Jönköpings och Kronobergs län finns utförd i not 6 angivet arbete, kap. II s. 101 ff.

Källor och litteratur.

Lantmäteriarkivet, Jönköping.

Storskiftes — och lagaskifteshandlingar.

Registeruppgifter om lantmäteriförrättningar.

Landsarkivet, Vadstena.

Mantalslängder.

Carlsson, S., Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700—1865. Lund 1949.

Granemyr, G., Gamla böcker berättar. Hakarps krönika 1964.

Karlsson, F., Mark och människor. Befolkning och försörjningsresurser i Västra Småland 1800—1850.

Meurling, I., Vassarp. Hakarps krönika 1960.

Thulin, G., Historisk utveckling af den svenska skifteslagstiftningen. Stockholm 1911.

Ebbes Bruks arbetares sjuk- och begravningskassa

av Josef Svensson

"Det finns visserligen hos oss (de kristna) ett slags kassa, men den bildas icke genom inträdesavgifter; ty det vore att schackra med religionen. Utan var och en bidrager med en måttlig gåva på en bestämd dag i månaden eller när han vill om han vill och kan. Ty ingen tvingas därtill utan var och en lämnar sitt bidrag frivilligt. Det är liksom fromhetens sparpengar."

(Kyrkofadern Tertullianus omkring 200 e. Kristus.)

"44. Är någon broder eller syster i sjuksäng, då skall man draga lott om vem som skall vaka över den sjuke; och den som detta ej vill, göra böter nio öre i penningar.

45. Om någon dör i sankt Knuts gille, då skola alla bröder och systrar följa det liket till graven och offra en penning i själamässa för hans själ; och den som detta icke gör, han skall böta nio örtugar i penningar."

(Ur stadgarna för S:t Knuts gille i Flensborg år 1200.)

"Därför skall man hjälpa envar eländig i vårt yrke, och bliver han sjuk då skola de komma honom till hjälp, på det att han ej skall behöva bäras till helgeandshus. De skola ge honom hjälp ur bössan, men om det inte finnes något i bössan, så skola bröderna göra ett sammanskott, och därmed skall man underhålla honom, och när han dör skall han begravas på bössans bekostnad och vad han lämnar efter sig, det skall stanna hos brödrskapet. Styr Gud så, att han återvinner sin hälsa, då skall han efter förmåga återbetala, vad han fått ur bössan."

(Ur sadelmakaregesällernas skråordning. 1437.)

"Vårt brödrskap i väl och ve
sig tänka så varannan möta
att en den andre hjälp kan ge
och frisker hand den sjuke sköta.
Så bära vi varandras ok
och därom vittnar denna bok."

(Inskription på Bokbindaregesällskapetets sjukkassas huvudbok. 1763.)

De citat som här anförts om gångna tiders hjälpverksamhet för sjuka är i sina motiv ganska lika de skäl som varit grunden för många av de kassor som bildades i mitten och slutet av 1800-talet. En sådan kassa var den som började sin verksamhet den 24 jan. 1887 vid Ebbes Bruk och som kom att kallas Ebbes Bruks arbetares sjuk- och begravningskassa. Enligt protokollet diskuterade man förslag till stadgar. Man beslöt inlämna stadgeförslaget till "Herr Brukspatron C. L. Friedländer för granskning." Nästa paragraf i protokollet säger att man "beslöt uppskjuta sammanträdet tills svar från Herr Brukspatron anlant." Nästa sammanträde fastställdes stadgar, varav framgick att medlem vid sjukdom skulle erhålla fri läkare, fri medicin samt stadgad sjukhjälp, som fastställts till kronor 1: — per dag. Kassan skulle omedelbart träda i verksamhet och första sjukpenningersättningen, kr. 3: —, utbetalades redan den 15/2. Till kassans första styrelse utsågs ingenjör Hans Hederstierna, ordförande, gjutare A. Bergqvist, kassör, sergeant L. M. Sten, sekreterare samt förman S. Svenson och gjutmästare S. Pettersson. Mötet beslöt också sända en tacksamhetsskrivelse till brukspatron för hans givna löfte om en grundfond till kassan. Den utsedda styrelsen hade sitt första sammanträde den 31/1 varvid beslöts att inlämna kassans stadgar till Kungl. Maj:ts Befallningshavande för granskning och stadfästelse. Till sjukbesökare utsågs snickare Oskar Andersson och som kassans läkare valde man doktor Welander. Val av revisorer för kassan blev klart 7 febr. 1887 då valsedlarna bröts och blev härtill valda filare Gustaf Pettersson och filare C. O. Falk.

Fordringarna på medlemmarnas skötsamhet ställdes från början mycket högt och man såg strängt på medlemmarnas brott mot stadgar, liksom deras uppförande vid sjukdomstillfällena. Redan den 8 juni 1887 blev en medlem varnad 1:a, 2:dra och 3:dje gången samt från kassan skild. Ytterligare 3 medlemmar varnades under året för oordentligt leverne under sjuktid. Till följd av dålig ekonomi föreslog styrelsen i dec. 1887 att förmånen av fri medicin skulle indragas. Medlemmarna, som önskade ha kvar förmånen, beslöt i stället vid årsmötet jan. 1888 att något höja månadsavgiften. Begravningshjälpn vid medlems dödsfall utgick med kr. 30: —. Årsmötet ansåg hjälpen vara för låg och beslutade att vid gift medlems död skulle varje medlem betala kr. 1: — till den avlidnes änka. Årsmötet antog,

*Ingeniör Hans Hederstierna initiativtagare till
Ebbes sjukkasse.*

Fotot taget ur en gruppbild från sekelskiftet.

på styrelsens förslag, något som kallas för sundhetsstadgar. Vad de innebar framgår icke av protokollet.

Beslutet om att varje medlem skulle betala kr. 1: — i begravningshjälp till den avlidnes änka vållade oenighet och ledde till att fyra ur styrelsen avgick. Beslöts vid sammanträde i jan. 1889 att sjukbesökaren skall, hos de som tillfrisknat, hämta alla flaskor vari medicin erhållits. I bokslutet framgick att återlämnade flaskor inbringat kronor 1: 23. Från Stensholms Pappersbruk erhöll sjukkassan kr. 50: — för av medlemmarna visad rådighet och hjälp då bruket brann den 23/11 1889.

En medlem sysslade antagligen med påsksmällar långfredagen 1890 och drabbades av skottskada. Styrelsen beslutade att ej utbetala någon sjukhjälp. Kassören tillerkändes ett årligt arvode å 25: —.

I april 1894 behandlades en familjs svårigheter där både mannen och hustrun var sjuka. Kassan överenskom med två grannar att de skulle ta hand om barnen och hustrun och se till mannen. Kassan skötte således sådant som kommunala organ rätteligen skulle ha hand om.

I samband med stadgeändringar beslöts att sjukbesökaren skulle besöka de sjukskrivna två gånger i veckan.

Vid styrelsemöte i febr. 1895 meddelade ordföranden att brukspatron Friedländer sagt att han icke kunde driva bruket om icke avlöningarna nedbringades. Styrelsen föreslog då att icke ta upp några medlemsavgifter under sex månader. Detta blev också medlemsmötets beslut.

Fyra personer som var verksamma i styrelsen för sjukkassan, fr. v. Ing. Carl Laurenius, förman S. Svensson, kamrer L. M. Sten och gjutmästare A. Pettersson.

Som följd av långvarig sjukdom hade en medlem drabbats av ekonomiska svårigheter. Han ansökte då om att få ett avbetalningslån hos kassan. Vid allmänt möte i juli 1896 beviljades ett lån å kr. 60: —. Som säkerhet för lånet skulle kassan ha rätt till den stadgenliga begravningshjälpen vilken uppgick till kr 60: —.

Årsmötet 1897 beslöt indraga rösträtten vid styrelseval för medlemmar under 18 års ålder. Som skäl härför anfördes att många röster avgives på olämpliga personer och man antog att dessa härledde sig från de yngre medlemmarna. Vid dagen för årsmötet, 29/1 1897, hade kassan arbetat i 10 år varför ordföranden, ing. Hederstierna, i ett tal berörde de gångna årens verksamhet. Sergeant Sten bad att till ingenjör Hederstierna, kassans stiftare, få överlämna en minnesgåva bestående av ett guldur.

Årsmötet 1901 beslöt höja sjukpenningen till kronor 1: 25 per dag. För 1901 års räkenskaper kunde revisorerna ej tillstyrka ansvarsfrihet för styrelsen. Kassören inlämnade då ett intyg från L. M. Sten och Carl Wahlqvist, vilka vid genomgång av räk-

*Dr. Herman Hjorton f. 1869, d. 1923
var i många år sjukkassans läkare.*

skaperna funnit desamma i fullständig ordning. På detta intyg beviljades ansvarsfrihet.

I samband med vissa stadgeändringar febr. 1903 beslutades låta inregistrera kassan, detta för att komma i åtnjutande av statsbidrag. Sjukhjälpen höjdes till kronor 1: 50 per dag men detta orkade icke kassan med utan i jan. 1905 återgick man till kr. 1: — per dag i sjukpenning och senare fick man göra extra uttaxeringar.

Under år 1909 fick man göra två uttaxeringar. Det som mest för-
anledde kassans dåliga ekonomi var att det var ganska vanligt att de sjuka av kassans läkare hänvisades till brunnskurer. Kassan betalade då, förutom sjukpenning å kr. 1: — per dag, en summa på kr. 25: —.

De extra uttaxeringarna fortsatte och ekonomin var under en följd av år ett problem för kassan. Ett beslut i juli 1915 kanske berodde härpå. En medlem avled den 2 juni och resterade då med avgiften för april och maj plus 2 dagar i juni. Enligt stadgarna tilläts två månaders restans. Medlemmens efterlevande nekades begravningshjälp med de två dagarnas överskridande av betalnings-
terminen som skäl.

Vid årsmötet i jan. 1916 diskuterades hur kassan skulle klara sin ekonomi. Bl. a. föreslogs indragning av vissa förmåner, som fri läkare och medicin och att kassörens arvode skulle minskas. Den avgående styrelsen blev kanske irriterad och förklarade sig icke åtaga sig omval och protokollet upplyser helt kort, "någon styrelse har

icke kassan för närvarande." Vid extra möte i mars fick man dock fram en ny styrelse. Under hösten 1916 hade sjukkassan vid Stensholms Fabrik lämnat in en begäran till kommunen om ett anslag av kr. 150: —. Styrelsen i Ebbes ansåg då att de, som varande den äldsta kassan i kommunen, också skulle vara berättigade till anslag varför de hemställde om lika behandling som kassan vid Stensholm. I den ekonomiska redogörelsen för år 1917 är redovisat ett kommunalt anslag på kronor 58: —. Årsmötet 1917 beslutade ändring av stadgarna vilket innebar att ersättning för brunnskurer bortfaller. En gåva från Ebbes Bruk av kr. 500: —, vilket enligt gåvobestämmelserna skulle tillfalla anställda vid bruket, beslutade styrelsen använda så att varje anställd medlem skulle vid sjukdom erhålla kr. 0: 25 per sjukdag utöver sin sjukpenning. Vid årsmötet 1919 nödgades kassan på grund av ekonomiska skäl att besluta borttaga ersättningen till medicin samt att höja avgiften till kr. 1: 50 per månad. Sjukpenningen kunde då höjas till kronor 1: 50 per dag.

Efter ett års utredning beslutades 1926 att kassan skulle på försök under ett år införa sjukpenningklass 2. Som resultat av försöksverksamheten beslutades 1928 att man skulle fortsätta med två klasser. Avgiften skulle dock höjas i klass 2 med kr. 0: 25 per månad.

Dålig ekonomi vållade bekymmer 1929 och förutom fyra extra uttaxeringar ordnade man gissningstävlan på en penningflaska. Kassan hade under gångna år haft förbandslåda på arbetsplatsen och därur hade förband tillhandahållits såväl medlemmar som icke medlemmar. Nu beslutades att indraga denna förmån. En medlem som uppträtt berusad under sjukhjälpstid fräntogs sjukpenningen och uteslöts ut kassan.

I januari 1937 firade kassan 50-årsjubileum på Jutegården. Särskilt inbjudna var kassans stiftare samt de äldsta medlemmarna. Från Ebbes Bruk överlämnades kronor 500: — som gåva.

Storbranden vid Ebbes Bruk den kalla vintern 1940 betydde, enligt vad som noterats i protokoll 12/3 1940, betydligt försämrade ekonomiska förhållanden för kassan. Man förhörde sig därför hos Kungl. Pensionsstyrelsen om möjligheten att bli ansluten till erkänd sjukkassa. Kassan fick svaret att förhandla med Norra Smålands erkända centralsjukkassa om anslutning dit. Årsmötet 1940 med kassan behandlade spörsmålet och uppdrog till styrelsen att upptaga

*Som sekreterare och kassör var
Carl Oskar Falk verksam i många år
inom styrelsen.*

förhandlingar med Centralsjukkassan. Redan den 7 sept. 1940 förelåg anbud från centralsjukkassan och berörda localsjukkassor om övertagande av den verksamhet som bedrivits av kassan vid Ebbes Bruk.

Kassans medlemmar var kallade till möte den 1 okt. 1940. Beslut fattades då att överlåta verksamheten till Norra Smålands erkända centralsjukkassa från 1 oktober 1940.

Under de år som kassan arbetat, sammanlagt 53 år, har densamma haft 54 ordinarie och 50 extra möten med medlemmarna. Styrelsen har haft 188 styrelsesammanträden.

Medlemsantalet har ingen gång under hela verksamhetstiden varit särskilt högt. Som mest har det rört sig mellan 100—110 medlemmar, men har också vid vissa tillfällen varit under 70 medlemmar.

Kassan har under de gångna åren omslutit cirka 80.000: — kronor. Inträdes- och månadsavgifter har influtit med omkring 75.000: — kr. Räntor cirka 2.000: — kronor, provision från apoteket för medicininköp kronor 465: — kr. Beslutet i jan. 1889 om medicinflaskor som skulle återlämnas när de tömts, gav nog icke åsyftat resultat. Inkomsten därav uppgick till endast kronor 3: 83.

Största utgiftsposten för kassan är sjukpenningersättningen, omkring 53.000: —. Ersättning till läkare kr. 11.000: — innefattar också kostnaden för läkarens resor till patienterna. Till apoteket för mediciner har betalats kr. 8.500: —. Däri ingick också kostnader för brännvin med kr. 30: 63 under åren 1893—1897, som tydligen

Siste kassören var Gustaf Grangvist som innehade uppdraget i 14 år, från 1926 till 1940.

då räknades som medicin. När kassan firade sin 50-åriga verksamhet 1937 fick man tänka på att hålla kostnaderna låga. Man kom överens med Jutegården om servering av kaffe med bröd samt tårta för en kostnad av kronor 0: 85 per festdeltagare. Man bjöd också på sång, musik och tal allt för en sammanlagd kostnad av kr. 112: 66. I begravningshjälp har kassan betalt kr. 3.660: .

Då kassan avvecklades fungerade som likvidatorer Bernhard Hallqvist och Olle Bergström, vilka framlade sin sluträkning den 11 sept. 1945. Av kassans tillgångar återstod då kronor 6: —. Dessa skänktes till Sveriges neutralitetsvakt.

Under några år i början av 1930-talet fanns det ytterligare en sjukkasse verksam vid Ebbes Bruk. Där bildades hösten 1929 avdelning 354 av Allmänna Svenska Sjuk- och Begravningskassan på initiativ av Karl Ekholm. Man startade med 7 medlemmar och hade efter första årets verksamhet 12 medlemmar. Styrelsen bestod av Oskar Nilsson, ordf. Edith Norström, kassör och Karl Ekholm, sekreterare. Från 1 januari 1933 övergick Allmänna Svenska Sjuk- och Begravningskassan till Allmänna Svenska Sjukkassan. Vid årsmöte med avd. 354 år 1933 kritiserades denna övergång skarpt av medlemmarna, vilka ansåg att deras förmåner hade försämrats.

Den utveckling som sjukkasseverksamheten haft efter att de lokala kassorna, vid Ebbes såväl som på andra platser, slutat sitt arbete skall icke här beröras. Säkert är dock, försämring av förmåner har det icke varit.

*Uppgift på de som varit ordförande, sekreterare och kassörer
i kassan.*

Ordförande:

Ingeniör Hans Hederstierna	1887—1888
Ingenjör Carl Laurenius	1889—1891
Förman S. Svensson	1892
Ingenjör Carl Laurenius	1893
Ingeniör Hans Hederstierna	1894—1897
Förman S. Svensson	1898—1904
Gjutare A. Dahlberg	1905—1906
Gjutmästare A. Karlsson	1907
Sergeant L. M. Sten	1908
Modellfilare Oskar Hallqvist	1909
Förman S. Svensson	1910—1915
Plåtslagarmästare F. A. Franzén	1916
Filare Alfred Danielsson	1917—1927
Förman Oscar Franzén	1928—1935
Montör C. A. Liljeqvist	1936—1937
Gjutmästare Torsten Möller	1938—1940

Sekreterare:

Sergeant Lars Magnus Sten	1887—1888
Slipare J. Andersson	del av 1888
Gjutare Adolf Dahlberg	1889
Filare A. Ottosson	1890—1891
Smärglare J. Andersson	1892—1893
Filare C. O. Falk	1894
Gjutmästare S. A. Pettersson	1895
Gjutmästare C. J. Åkerlund	1896—1897
Smärglare J. Andersson	1898
Gjutare A. Nilsson (August)	1899—1906
Packare Frans Frid	1907—1908
Gjutare C. J. Carlsson	1909
Packare Frans Frid	1910—1916
Kontorist Axel Nilsson	1917—1918
? G. Johansson	1919
Snickare Karl Karlsson	1920—1929
Erling Johansson	1930—1931
Montör Thure Hultman	1932
Montör Gustav Lago	1933—1940

Kassörer:

Gjutare A. Bergqvist	1887
Svarvare C. Johansson	1888
Sergeant L. M. Sten	1889
Gjutmästare S. A. Pettersson	1890
Förman S. Svensson	1891
Sergeant L. M. Sten	1892—1897
Snickare O. Andersson	1898—1899
Filare C. O. Falk	1900—1908
Förman Bengtsson t. o. m. 29/4	1909
Smärglare Ekelund fr. o. m. 30/4	1909
Förman C. O. Falk	1910—1925
Ritare Gustaf Granqvist	1926—1940

Något från Hakarp för hundra år sedan

av Gottfrid Granemyr

När detta skrives har vårt land att kämpa med allvarliga ekonomiska svårigheter. Detta tycks även ha varit fallet för hundra år sedan. Tidningarna då berättar om konkurser och betalningsinställelser. Liksom nu är det trävaror samt järn och stål som ger de största bekymren. En av orsakerna till de iråkade svårigheterna anses vara de pågående stora järnvägsbyggena i landet, vilka slukar så mycket av tillgängligt kapital.

Dyningarna av krisen synes även ha sträckt sig till det avlägsna Hakarp, där flera konkurser förekommer. En sådan drabbar bl. a. en så betrodd man som patron Westberg på Rosendala, som i samband med konkursen lämnar sina kommunala uppdrag.

Sverige avyttrar detta år, alltså 1878, en unik tillgång: Landets sista koloni, ön S:t Bartholemy, som avträdes till Frankrike för en summa av 320.000 riksdaler. I Stockholm brinner Tyska kyrkan och den bekanta Eldkvarn, och Gustaf Cederström målar sin sedan så berömda tavla Karl den tolvtes likfärd. Man firar hundraårsminnet av blomsterkungen Carl von Linnés död. Adolf Erik Nordensköld anträder sin färd mot Ishavet ombord på skeppet Vega, en färd som skulle leda till upptäckten av nordostpassagen. Svenska Missionsförbundet bildas efter en utbrytning ur Evangeliska Fosterlandsstiftelsen.

En förordning om nya mått och vikter kommer ut. Det nya skall börja tillämpas påföljande årsskifte, säkerligen orsakande mycket bekymmer för medborgarna. Nu skall man börja mäta i meter, och på en sådan går enligt kungörelsen 3 fot, 3 tum och 6 linjer. Av 38 kannor och 21 kubiktum blir en hektoliter och av 2 skålpund och 35 ort ett kilo.

Nu införes även bestämmelser om en gemensam svensk normaltid. Det hade medfört stora olägenheter att ett visst klockslag ej betytt samma tid i hela landet. Mellan jönköpingstid och stockholmstid hade t. ex. skiljt 7 minuter. Särskilt stora svårigheter hade dessa skillnader medfört vid järnvägsresor, eftersom ett angivet klockslag i tidtabellen alltid först måste översättas till en eventuell lokal tid.

I Jönköping avhållles ett stort lantbruksmöte. Där kunde våra dansmän beskåda åtskilligt nytt, som säkerligen intresserade åtminstone ägarna av ortens större gårdar: Lokomobiler, hästräfsor, klös-
harvar, ringvältar, mullskopor, sädesrensare och gröpkvarnar. För småbönderna skall det mesta av detta ännu länge förbli oåtkomliga ting. Kung och kronprins är höga gäster på mässan. I prislistan för utställda djur och produkter finns även några namn från Hakarp: Patron Westberg på Rosendala får pris för ankor och duvor, patron Laurin, Stensholm, för ost, en Slättengren från Rosendala för täcken och lakan, fru Kinnander, Hakarps säteri för vävnader och C. R. Jonsson, Hulustorp, för korgar. Den sistnämndes fullständiga förnamn var Carl Robert. Han var blind och gick vanligen under namnet Blinde Kalle och hade lärt ett vid den tiden vanligt blindarbete, att göra korgar. Kanske finns ännu någon äldre hakarpsbo, som minns honom.

Bland ortstidningarnas annonser märkes en, som till uthyrning erbjuder ett företag som kallas Huskvarna Nykterhetsvärdshus med tillhörande bageri. Intresserade hade att hänvända sig till Huskvarna Handelsförenings föreståndare, Karl Hård af Segerstad.

På flera av gårdarna i Hakarp hålles auktioner, kanske en följd av de dåliga tiderna. Sådana auktioner hålles bl. a. i Smedstorp, Hulustorp och Fagerslätt. Gården Låxarp utbjudes till försäljning av ägaren doktor G. Almqvist, Jönköping. Ny ägare blir en kamrer N. B. Jonsson, Jönköping.

Till omväxling med tidningsannonsernas oftast torra och stereotypa utformning kan man någon gång hitta mer lekfullt hopkomna, t. ex följande:

*Om någon välvillig man eller kvinna
ett par ögon af glas på gatan skall finna
så sitter en gumma så sorgsen i håg
och saknar de ögon med vilka hon såg.
Om någon rättsinnig upphittat dem
så lemna dem på Vestra Storgatan fem.*

Tidningarna berättar också om att man har en sällsynt mild höst. Framåt jultiden plockar man hallon vid Yxenhaga, dock med en smak som något påminde om den sort som var oåtkomlig för räven, uppges det.

Hakarps kommunalmän beslutar att indela socknen i två fattigrotar, en för tätbebyggelsen i Huskvarna och en för övriga Hakarp. Socknens barnmorska, Sofia Landén, flyttar, och man annonserar efter en ersättare, som erbjuds en lön av 100 kronor pr år plus en del naturaförmåner. Den nu 86-årige fjärdingsmannen Sven Svensson i Baggarp, tillika socknens äldsta manliga invånare, avgår. Att denne man kunnat uppehålla ordningstjänsten i socknen till så hög ålder måste väl tyda på inte bara ovanlig spänst hos tjänstens innehavare utan också på god laglydighet hos hakarpsborna. Ny fjärdingsman blir nu Gustaf Johanneson i Ammarp.

Patron G. Westerberg avgår som redan nämnts som ordförande i kommunalstämman och efterträdes av direktör Wilhelm Tham. Som vice ordförande kvarstår G. Stålhammar på Stora Tokarp. Denne avgår dock som ordförande i kommunalnämnden tillika med ledamöterna Nils Johan Magnusson i Stutstorp och Johan Nilsson i Brunstorp. Ny ordförande i nämnden blir Anders Larsson i Bråneryd och v. ordförande Arvid Johansson i Höggärdet. Andra ledamöter blir Alfred Sandahl på Dalskog, P. M. Söderberg på Rosendala samt bröderna P. J. Gustafsson i Kämparp och J. M. Gustafsson i Gunnestorp.

Man beslutar att försöka intressera "socknens mest betydande fruntimmer" att undersöka möjligheterna för införande av slöjdundervisning i skolorna och uttalar en förhoppning att dessa fruntimmer ville taga en eventuellt kommande sådan undervisning i sitt hägn.

Under året har 68 barn kommit till världen i Hakarp, 32 flickor och 36 pojkar. 40 personer har avlidit. Av dessa har endast 16 uppnått 20 års ålder. I endast 13 fall anger dödboken dödsorsaker, bland dessa är 4 dödsfall i difteri och kikhosta och lika många i lungсот. Befolkningsrörligheten är fortfarande stor: 173 personer har flyttat in och 155 ut. Vid årsskiftet 1878—79 är folkmängden 1870 personer. Äldst är änkan Sara Lund, Huskvarna, 90 år.

Hänt i Hakarp 1977

- 11/1 I en petition med 270 namnunderskrifter, ställd till Vägförvaltningen i Jönköpings län krävs förbättringar av vägen Hakarps kyrka—Ramsjöholm.
- 16/1 Vid distriktsmästerskap på skidor vid IKHP-stugan segrar på 15 km Lars-Gunnar Flink, Landsbro, och på 5 km för damer Hakarpspojarkarns egen Susanne Lindgren.
Två nya kyrkvårdar invigas i Hakarps kyrka, nämligen Solveig Blomdahl och Gösta Johansson, vilka efterträder de avgående Hugo Johansson och Vivan Johansson.
- 1/2 Sigurd Sonesson avgår från sin tjänst som rektor vid Stensholms rektorsområde och träder i pension.
- 5/2 Den rikliga snötillgången inspirerar hästägarna i norra Hakarp till att ordna ett släddparti enligt gammal sed. Man färdas under snötyngda granar via de gamla byvägarna.
- 13/2 Susanne Lindgren, IKHP, vinner SM i skidororientering med stor marginal till närmaste konkurrent. Tävlingen går vid en temperatur av minus 20 grader.
Gun Olsson inviges till präst i Hakarp inför fulltalig menighet. Den nya prästen kommer att dela sin tid mellan Hakarps och Huskvarna församlingar.
- 20/2 Hakarpspojarkarna anordnar motionsloppet "Socknalöpet" på skidor med omkring 150 deltagare.
- 5/3 Elva friidrottare från IKHP tillbringar en vecka på träningsläger i Tyskland — där det är barmark.
- 6/3 I årets Vasalopp deltagar inte mindre än 78 representanter för IKHP.
- 10/3 Konstnären Calle Örnemark inreder den gamla ladugårdsbyggnaden i Stibbarp till ateljé, där han nu kommer att yxa till sina vresiga gubbar.
Ett kraftigt mildväder åstadkommer att det mäktiga snötäcket smälter och i Huskvarnafallen forsar vattnet som i forna dagar. Kraftstationen i Ramsjöholm har vid ett tillfälle under vintern mätt upp ett snödjup av 83 cm. Vid Axamo flygfält räckte då inte den 1 meter långa måttstocken till — snödjupet var 101 cm.

- 21/3 Fagerslättkolonins fastighetsägareförening, som kom till 1918, beslutar att träda i likvidation emedan den anser sig ej längre ha någon större uppgift att fylla. Tillgängliga medel fördelas mellan I K Hakarpspojarna, Egna Hems Bollklubb och Hakarps Hembygdsförening, vilka erhåller c:a 3.300 kr vardera.
- 4/4 Hakarps hemvärnsområde segrar i fälttävlan. Ett ihållande regn försvårar tävlingen för de 150 deltagarna. På platserna närmast efter Hakarps hemvärnare kommer Huskvarna, Jönköping och Lekeryd i nämnd ordning.
- 9—10/4 Ett intensivt snöfall under påskhelgen visar att vintern ännu inte är över.
- 27/4 Villaföreningen Buketten i Jutaholm planterar ett 25-tal träd för att försköna området. Träden - lönn, lind, rönn - har ställts till förfogande av kommunens parkförvaltning.
- 29/4 Egna Hems Bollklubb har årsmöte, varvid Sven Gustafsson väljes till ordförande efter avgående Ingemar Karlsson. Övriga medlemmar av styrelsen blir Ragnar Klaesson, Anette Klaesson, Gösta Karlstedt, Ingemar Karlsson, Birgit Johansson och Göran Johansson.

- 5/5 Våldiga vattenmassor strömmar nu nedför fallen i Huskvarnaån efter den häftiga snösmältningen, i sin tur orsakad av den

för årstiden ovanligt höga värme som rått ett på dagar. Det är idag 28 grader över nollpunkten i huskvarnattrakten. C:a 30 m³ pr sekund passerar fallen, som erbjuder ett skådespel, som ej setts på åtskilliga år. Vid övre fallet har vattnet raserat brofästet, varför en del av bron stängs av till dess reparation skett.

- 15/5 Konfirmation i Hakarps kyrka. Det stora antalet konfirmander — 51 st — visar vilka stora grupper av ungdom som nu finns i församlingen.

Hakarpspojkarne anordnar sin traditionella s. k. gängbudskavle i lekerydsmarkerna med 21 deltagande lag. Vinner gör ett lag bestående av Lena Ahl, Roger Karlsson, Mats Allvin och Bruno Petersson.

- 31/5 Ett 50-tal pensionärer från Hakarp anträder en bussresa norrut med Höga Kusten i Ångermanland som längsta resmål. Resan pågår under fem dagar med kyrkoherde Per Axel Jonzon och syster Elsy Flensburg som reseledare.

- 4/6 Med kommunens Turistnämnd som arrangör firas "Fallens Dag". Dålig vattentillgång har gjort att denna attraktion har fått inställas under många år. Förutom rikligt vattenflöde i fallen i år bjuds det på tipspromenad utmed ån och i Mjölka-fållan är det bl. a. ett gymnastikprogram och ballonguppstigning.

- 12/6 Gynnad av härligt försommarväder företar Hakarps missionsförsamlings söndagsskola en utflykt till Omberg, där den vackra utsikten beundras.

- 17/6 Hakarp har fått en celeber sångargäst: En näktergal förlägger sina kvällskonserter till ett buskage mellan Egna Hem och Hakarps säteri.

- 21/6 Regionmusiken ger även i år sin traditionella konsert i den vackra parken vid Carlfors bruk inför en talrik publik.

- 11/8 På Carlfors bruk uppstår brand i en behållare med aluminiumpulver. Branden kunde dock släckas utan att vålla nämnvärda skador.

- 12/8 Till ny rektor vid Stensholms rektorsområde utses Inge Rahm, som bakom sig har 25 års lärargärning.

- 2/9 Stefan Green, IKHP, blir distriktsmästare i nattorientering vid tävlingar i Vimmerby.

- 21/9 Hakarps Mammasyförening firar sitt 20-årsjubileum. Under de gångna åren har föreningen varit i tillfälle att bedriva en hel del hjälpverksamhet.
- 30/9 En hemvärnsövning genomfördes i trakten av Stora Kleven, Björnåsen och Hakarps säteri.
- 2/10 Vid dagens gudstjänst användes för första gången den nya gudstjänstordningen i Hakarps kyrka.
- 5/10 Föreningen för Vätterns vattenvård meddelar att vätternvattnet blir allt klarare. Anledningen till förbättringen är att effektiva avloppsreningsverk har byggts under senare år. Enligt limnologiska institutionen i Uppsala skedde mätning av siktdjupet redan 1888. Siffran var då 17,5 meter och det siktdjupet hade man också på 1930-talet. Senare skedde en stark försämring av vätternvattnet på grund av avloppsutsläpp. I dag är siktdjupet 13—14 meter.
- 15/10 Problemet med tung trafik i Klevaliden väntas få sin lösning genom att genomfart för tyngre lastbilar nu förbjudes. Genomfart för den tyngre trafiken blir istället Ådalsvägen som efter ombyggnaden är mer lämpad för dylik trafik.
- 22/10 Stensholms kyrkliga arbetsförening håller traditionellt sin basar i Stensholmsskolan. Per Axel Jonzon håller auktion och Gösta Johansson sjunger ackompanjerad av Göran Håkansson. Basarens överskott, 14.293 kr går oavkortat till hjälpverksamhet.
- 27/10 Det meddelas att kyrkoskatten i Huskvarna-Hakarp blir oförändrat 95 öre per skattekrona för sjunde året i följd. På grund av skattebetalarnas ökade inkomster blir intäkterna nära sex miljoner, vilket innebär en ökning med nära en miljon. Tanken är att 300.000 kr. skall avsättas för framtida utbyggnad av kyrkogården i Bråneryd och för nytt församlingshem i Hakarp.
- 30/10 I Aneby vinner Hakarpspojarna Smålandskavlen i orientering med sex minuter före närmaste lag som är IFK Linköping. Konkurrenten betraktas som hård eftersom många elitlag deltar. I det segrande laget, som senare på kvällen hyllas i IKHP-stugan, ingår Gunnar Öhlund, Stefan Green, Göran Öhlund, Anders Sellgren och Kjell Lauri.

Det segrande laget i Smålandskavlen 1977. foto: Stefan Hjertén.

- 9/11 Egna Hems Bollklubb har samkväm i klubbstugan under medverkan av vissångaren Robban Broberg. Framtidsplanering och musikfrågesport står också på programmet.
- 28/11 Kommunstyrelsen har begärt yttrande från Kulturnämnden om planerna för Bråneryds gårds framtida användning. Kulturnämnden uttalar som sin förhoppning att Bråneryd även i framtiden kommer att ägas av Jönköpings Kommun. För att förhindra skadegörelse är det ett önskemål att husen blir bebodda. Program för framtiden saknas, men eftersom Bråneryd anses som en av kommunens omistliga byggnader vore det bra om man kunde förlägga ett kulturcentrum för teater eller musik här — antyder kulturnämnden.
- 24/11 Kjell Lauri, IKHP, koras till Smålands bästa orienterare 1977. Senare på året röstar sportjournalisterna på landets bästa orienterare och på den listan intar Kjell femte platsen.
- 4/12 Kyrkliga arbetsföreningen inleder julfirandet med en adventsfest i Stensholmsskolan. Inför fullsatt lokal framföres en

- luciatablå av söndagsskolebarn. Medlemmar ur kyrkorådet spelar skolpjäsen "Ruskaby skola". Gösta Johansson sjunger julsånger, Arne Johansson visar film och Pro Sacra-kvartetten medverkar med sång.
- 6/12 Hakarps mammasförening har traditionell adventsfest. Lena Jonzon leder en luciatablå. Lottförsäljningen inbringar 200 kr som tillfaller sjömanskyrkan.
- 19/12 Engelsk gudstjänst i Hakarps kyrka för sjätte året i följd. Närmare 400 personer lyssnar till Bill Lister, som till vardags är prästman i Engelska kyrkan i Göteborg. Engelska julsånger sjunges, marschaller skingrar mörkret utanför kyrkan och i fönstren glimrar julljusen.
- Dec. Motocrossföraren Per Granqvist från Ebbes antager ett erbjudande att bli proffsförare i Australien. Tävlingar pågår där varje helg från februari till november. Meningen är att Granqvist skall tävla i de tre klasserna 125-250 och 500 cc.
- 28/12 Ombyggnaden av Ramsjöholmsvägen har börjat. Den första etappen är 1600 meter lång och omfattar sträckan Hakarps kyrka—Lundholmen. Etappen som beräknas vara klar frampå sommaren bekostas med AMS-medel. Åtta till tio f. d. arbetslösa är sysselsatta med vägarbetet. I samband med detta arbete kommer vägsträckan Korsvägen-Hakarps kyrka att få ny oljegrusbeläggning.
- Jui Julvädret 1977 kännetecknas av regn och barmark. Tidigare i december hade dock marken varit snötäckt.
- 27/12 Snön faller och gör att nyåret kan firas med ett snötäcke på knappa decimetern.

En torpvandring

av Ragnar Karlsmo

Målet för torpvandringen 1978 var tre gårdar i nordöstra Hakarp. Efter samling vid Hakarps kyrka gick färden per bil till Stutstorp. Första platsen som besöktes var där torpet Åkersberg har legat. Här fick deltagarna, under ledning av pastor Gun Olsson, medverka i en andaktsstund — ute i naturen.

Om vilka som bott och verkat på Åkerslund — ”Samela Stava” och de andra — berättade Sten Gustavsson.

Därefter vandrade man till den soliga södersluttning där undantagsstugan Larstorp låg från år 1853, då den byggdes, till år 1917, då den nedrevs. Här fanns stengrunder efter sex olika byggnader. Ett stort antal liljor och andra kulturväxter vittnade om att intresse för botanik fanns hos dem som en gång bodde i undantagsstugan.

Vid nästa torpruin, Svenstorp under Björstorp, berättade Sten om torparen Jonas Svensson som hade en son ute i Texas. Det är väl

troligt att ett Amerikabrev då och då letade sig fram till torpet Svenstorp.

Vid grundstenarna efter Stora och Lilla Bergelund var det skönt med en kaffepaus och då passade Gottfrid Granemyr på att underhålla deltagarna med nedtecknade berrättelser om personer som en gång bebott dessa båda torp. Om Magnus Holmström som 55 år gammal varit över i Amerika och om "Halte Per" som en gång i tiden följt med en tromb högt upp i luften och som minne av den luftfärden resten av sin levnad gick med ena benet rakt.

Vid Sörängen på Björstors marker fick man ta del av vilka öden som kunde drabba en torparefamilj när epidemiska sjukdomar härjade. På mindre än en månad borttryckte rödsoten fyra medlemmar av den familj som år 1854 bebodde Sörängen. Byggnaden på detta torp flyttades i slutet av 1800-talet till trädgården i Björstorp, där den fortfarande står.

Via en gammal, nu öde, byväg vandrade man till torpruinen Hörnhult. Där fick man bland annat veta att denna stuga, sedan den blivit obebodd 1895, flyttades till Ekeberg där den än i dag kan beskådas.

Den närbelägna torpstugan Johanneslund — som en gång tillhörde Eskilstorp — besöktes därefter. Här underhölls deltagarna av Gottfrid Granemyr som deklamerade — på gammalt känt manér.

En ornamenterad sten inlagd i muren till rännebron i Björstorp var nästa anhalt. Möjligheten att stenen en gång i tiden har hämtats från borgen på Stensholmen i Hakarp antydde, men några belägg för att så är fallet finns inte.

Via den gamla byvägen passerade så de 70 deltagarna torpruinen Pettersberg vid Stutstorp och årets torpvandring var avslutad.

Hembygdsresa

Vid runstenen i skogen vid Eckersholm.

Söndagen den 27 augusti körde en bilkaravan från Hakarp till Rogberga. Trots det dåliga vädret var det en stor grupp hembygdsmedlemmar som mött upp för att hälsa på hos Calle Örnemark och hans fru Nanny på Riddersberg.

På parkeringsplatsen framför parken som omger säteriet stod Calles 13 m höga viking, Björn Järnsida. Det var sista dagen som han stod där, fasthållen av 4 ställinor. Följande dag skulle konstverket transporteras till staden Amersfoort i Holland. Calle Örnemark utför sina skulpturer av timmer som är minst 150 år gammalt. Sedan maj 1977 hyr familjen Örnemark Riddersberg av landstinget. Tidigare hade Calle ateljé i Smedbyn i Huskvarna och under en kort tid även i Stibbarp i Hakarp.

Hans mest kända skulptur här i trakten är Jätten Vist i Huskvarna. Både i Riddersbergs huvudbyggnad, den ena flygeln och inte

minst i den stora parken, kan man beskåda Calles olika konstverk.

Vi gjorde en grundlig rundvandring både i parken och byggnaderna och fick höra Calle berätta om de olika figurer från mytologi, sagans och historiens värld som inspirerat honom. Calle berättade också om en del av allt det intressanta som rör gårdens historia. Huvudbyggnaden och flygeln har Nanny och Calle själva restaurerat invändigt och inrett till ett vackert och trivsamt hem med många antikviteter och intressanta föremål.

Efter drygt en timmes uppehåll på Riddersberg fortsatte de flesta av oss till Byarums Hembygdsgård. På vägen dit körde vi via Rogbergasjön förbi Odensjö gård och stannade ett ögonblick utanför Barnarps kyrka. Kyrkans exakta ålder är obekant, men troligen är de äldsta delarna från tiden kring år 1200. Sitt nuvarande utseende fick kyrkan 1686 då den byggdes om till korskyrka. Den norra korsarmen bekostades av sockenborna, den södra av bygdens storman Magnus Granatenhielm på Odensjö. Klockstapeln invigdes 1690.

Strax före klockan 12 var vi framme vid Byarums Hembygdsgård, där vi välkomnades av Stig Persson. I storstugan slog vi oss ned och värmdes av en sprakande brasa.

Medan vi drack vårt medhavda kaffe berättade Stig om Byarums Hembygdsförening och om hur man sedan några somrar tillbaka driver kaffeservering. Många är de turister och andra vägfarande som stannat vid hembygdsgården och fått njuta av det goda hembakade bröd som föreningens kvinnliga medlemmar bakat. De sköter också om hela serveringen som alltså hålles öppen under turistsäsongen. Vi gick också runt och såg på föremålen och de olika byggnaderna runt hembygdsgården. Allt är flyttat från andra håll till denna utmärkta plats på sidan av E4:an alldeles söder om Byarum centrum.

Den sista etappen på dagens utfärd var ett besök vid den runsten som ligger en bit in i skogen vid Krokavadet, Eckersholm alldeles i början av vägen mot Växjö.

Stig Persson berättade om stenen som han besökt många gånger och vars runskrift han och andra blott delvis lyckats tyda. Efter detta besök skildes vi och alla tycktes belåtna med dagens program trots det kalla och regniga vädret.

Majbritt Edlund

P. S.

På förmiddagen, dagen efter vårt besök på Riddersberg, en solstrålande sensommardag, samlades åter en mängd människor vid Björn Järnsida. Vi ville se avfärden. 2 lyftkranar med besättning och andra starka karlar hjälptes åt att först fästa linor omkring vikingen, varligt lyftes han sedan från sitt fundament, hängde en stund i luften och blev så småningom lagd på en trailers långa lastflak. Man pallade under honom med stockar, man målade i lite där det blivit avskrapat, man filmade och fotograferade och man förundrade sig över hur stort allt såg ut på flaket.

Därefter bar det av som "bred last" till Göteborg för vidare transport till Holland. Efter en del omvägar (vägtunnlarna som man skulle igenom, var 4 meter breda men Björn 4,30) nådde Björn välbehållen sin bestämmelseort och blev uppställd i stadens park. Borgmästaren i Amersfoort förrättade invigningen i närvaro av TV, representanter från svenska ambassaden och svensk industri, bl. a. från Husqvarna AB och Fläktfabriken, Hollands turistchef och många åskådare. Eftersom en festival just pågick i staden blev det också stor publicitet i holländska tidningar om detta sentida, fredliga svenska vikingabesök.

D. S.

Förvaltningsberättelse för år 1977

Föreningens styrelse har utgjorts av: Rune Gustafsson, ordförande; Yngve Svensson, vice ordförande; Bo Björklund, sekreterare och ansvarig för värdehandlingar; Ragnar Karlsmo, vice sekreterare och ansvarig utgivare av krönikan; Per Johansson, kassör; Eskil Lago, föreståndare för arkivet; Maj-Britt Edlund, registrator; Gottfrid Granemyr, Carl-Eric Blomdahl och Sten Gustavsson, stugfogde på Klinten.

Suppleanter har varit Erik Lindfeldt, Gunnar Lönn, Kerstin Andersson och Rune Blixt.

Revisorer har varit Rune Wixe, Georg Forsberg med Stig Drott som suppleant.

Årsmötet hölls i Allianskyrkan på Ebbes den 13 mars och var väl besökt. Ingenjör Harry Bergenblad berättade om Hakarps Kyrka och dess historia samt visade bilder av den gamla och den nya kyrkan. Arne Hanzen underhöll med musik.

Den 15 maj hölls en torpvandring i södra delen av Hakarp med samling vid Länsmansgården i Vissmålen. Vandringen slutade vid St. Tokarps gård där man fick höra om den gamla gårdens historia. Ett sjuttiofem personer deltog i promenaden.

I juni hade föreningen anordnat en utomhuskonsert på Carlfors Bruk varvid Regionmusiken spelade. Den traditionella midsommarmfesten, som anordnas vartannat år, hölls på Klinten. Festen lockade en mycket stor publik av medlemmarna i föreningen och deras familjer.

I september hade en resa anordnats varvid ormgranarna i Lekeryd besågs och Spexeryds gruvor besöktes. I oktober hölls ett samkväm i församlingshemmet. Rektor Erland Skog berättade om skolan på fars och farfars tid. Bygdekören sjöng. Detta höstsamkväm lockade en mycket stor publik.

En storslagen gåva — 3.300 kr. — fick Hembygdsföreningen mottaga då Fagerslättsskolonins Fastighetsägareförening trädde i likvidation.

Under året har sju protokollförda styrelsesammanträden hållits. En krönika har utgivits för 1977. Upplagan har varit 850 exemplar och krönikan har utdelats till medlemmarna genom roteombuden. Föreningen har representerats vid Hembygdsförbundets årsmöte. Ett lotteri har anordnats vilket givit ett välkommet tillskott till föreningens kassa. Antalet medlemmar den 31. 12 1977 var 703.

FÖRENINGENS EKONOMISKA STÄLLNING FÖR TIDEN 25/2 1977 — 24/2 1978

Behållning från föregående år:

Innestående på sparbanksbok nr 136580-8, Länssparbanken	19.446: 01	
Innestående på postgiro	8: 64	
Kontant i kassan	96: 16	19.550: 81

Tillkommer:

Krönika - Medlemsavgifter	8.379: —	
"Utvandrarna"	2.024: —	
Lotterier	1.525: 15	
Räntor	1.568: 37	
Kommunalt bidrag	2.000: —	
Gåvor	3.350: —	18.846: 52

Avgår:

Krönika	11.290: 25	
"Utvandrarna"	1.688: 80	
Administration	503: 55	
Klinten	1.152: 85	
Egna arrangemang	527: 17	15.162: 62

Förändring: + 3.683: 90 3.683: 90

Behållning vid årets slut:

<i>Länssparbanken:</i>		
Kapitalsamlingskonto 121.7186-4	17.347: 32	
Kapitalsparkonto 103.0543-1	5.764: 21	
Innestående på postgiro	65: 69	
Kontant i kassan	57: 49	23.234: 71

Anteckningar ur församlingsböckerna

Födda år 1977

- 21/1 Fredrik Thomas Björklund, Tenhultsvägen 65
8/2 Johan Fredrik Sonestedt, Skolgatan 2
13/2 Mattias Carl Martin Karlsson, Stensholmsvägen 4 D
19/2 Klas Henrik Roland Adolfsson, Stensholmsvägen 6 G
27/2 Ida Emelie Johansson, Egna Hem Utsikten
1/3 Anna Margareta Larsson, Stjärnstigen 25
2/3 Anna Kristina Torkelsson, Tenhultsvägen 57
11/3 Karin Ingrid Elisabet Johansson, Vallmostigen 2
16/3 Marcus Roger Pettersson, Vallmostigen 3
17/3 Eva Elisabet Wallgard, Stjärnstigen 17
20/3 Ingela Viola Marie Hall, Hågnevägen 19
28/3 Karl Mattias Askelund, Tenhultsvägen 139
3/4 Torbjörn Roger Filipsson, Aspvägen 7
5/5 Matilda Nilsson, Världöskstigen 8
7/5 Arne Stefan Svensson, Tenhultsvägen 181
10/5 Charlotte Margareta Karlberg, Hakarpsvägen 119
11/5 Anni Helena Frönell, Kvarnvägen 24
14/5 Elin Sofia Falk, Hågnevägen 20
21/5 Björn Lennart Wärn, Tenhultsvägen 85
30/5 Åsa Marianne Wengelin, Lönnvägen 16 E
4/6 Viktor Bertil Benderius, Ebbesvägen 22
5/6 Mikael Brynolf Ingesson, Vallmostigen 8
7/6 Karin Anita Sofia Vandrén, S Hasselgränd 1
9/6 Emma Karolina Vilhelmsson, Ebbesvägen 19 A
20/6 Anne Viveca Doris Widegren, Smedstorps Gård
26/6 Karl Adam Bengt Andersson, Töregatan 9
29/6 Patrik Mikael Åke Almåsen, Ö Hasselbacken 3
6/7 Franz Christian Raschta, Vallmostigen 6
7/7 Jenny Fredrika Margit Modig, Kikstorp Norrgård
15/7 Anne Cecilia Ekedahl, Kvarnvägen 15
19/7 Carl Magnus Arne Palm, Blåklintsvägen 16
26/7 Anneli Elisabeth Jonsson, Carlfors
31/7 Marie Birgitta Johansson, Hågnevägen 25

- 8/8 Mathilda Kristina Josefina Gustafsson, Hakarpsvägen 71 B
- 10/8 Martin Rickard Claesson, Tenhultsvägen 111
- 11/8 Ann-Kristin Susanne Ramde, Myrstigen 4
- 13/8 Sven Thomas Månsson, Brakvedsvägen 38
- 21/8 Kenth Gerry Svensson, Ådalsvägen 85 B
- 31/8 Daniel Olof Karlsson, Tenhultsvägen 189
- 6/9 Bengt Jonas Gösta Stenvinkel, Lundenvägen 14
- 7/9 Karl Anders Erik Harrysson, Gunnestorp
- 12/9 Line Maria Borgö, Ebbesvägen 27
- 12/9 Karl Erik Peter Sundström, Blåklintsvägen 8
- 15/9 Ulf Daniel Berg, Tenhultsvägen 93
- 19/9 Linda Pantzar, Tenhultsvägen 36
- 26/9 Lars Magnus Berterud, Egnahemsvägen 8
- 28/9 Björn Åke Brynolf Lundell, Benvedsvägen 19
- 3/10 Maria Sofi Kågebäck, V Hasselbacken 22
- 3/10 Anna Helén Josefsson, Näckrosstigen 15
- 22/10 Cecilia Alexandra Johnsson, Stensholmsvägen 4 D
- 24/10 Susanne Welly Camilla Jonasson, Skolgatan 37
- 25/10 Hans Patrik Emil Carlsson, Höggärdet
- 31/10 Anna Karin Svensson, Tenhultsvägen 165
- 14/11 Emma Margareta Svalander, Vårlöksstigen 11
- 23/11 Sven Gunnar Rolf Svensson, Kvarnvägen 17
- 25/11 Sophie Linnéa Klasson, Ö Hasselbacken 11
- 25/11 Linn Marie Andersson, Näckrosstigen 18
- 22/12 Malin Linnéa Fransson, Ådalsvägen 73
- 26/12 Åke Johan Martin Åkersten, Skolgatan 6 C
- 31/12 Anna Margareta Johansson, Fridländersväg 6

Ingångna äktenskap under år 1977

Sven Åke Ehrenholm, Ådalsvägen 57 och Eva-Marie Birgitta Wrigfors, Sofia Jönköping.

Olof Ragnar Karlsson, Tenhultsvägen 191 och Irena Dulat, Polen.

Bengt Sture Ingemar Andersson och Ulla-Gun Viola Johansson, Ebbesvägen 27.

Hans Gunnar Åberg, Sofia Jönköping och Monica Maria Birgitta Augustsson, Ekåsgatan 4.

Stig Göran Brandt och Karin Gudrun Margareta Bladh, Fridhem
Hakarps säteri.
Sam Folke Edberg och Annette Gunnel Monica Sagemar, Holar-
vägen 9 B.
Torsten Ragnar Wahlström, Östra Ryd, Östergötlands län och Bar-
bro Solveig Kristina Johansson, Tallstigen 10.
Janos Iles och Pia Yvone Linnéa Nilsson, Tyskängsvägen 5.
Nils Ingemar Gustavsson och Solveig Birgitta Glennåker, Tenhults-
vägen 77.
Ragnar Bo Anders Berglund och Lena-Britt Eriksson, Hakarpsvä-
gen 83.
Hans Seth Hjalmar Pettersson och Laila Marianne Ljungeskog, Vall-
mostigen 3.
Bo Arne Erik Alvarsson och Astrid Agneta Haglund, Carlfors.
Fahrad Tomas Irani, Brakvedsvägen 22 och Kia Solveig Eva Carina
Larsson, Ebbesvägen 38.

Avlidna år 1977

- 1/1 David Georg Natanael Karlsson, Fridländersväg 12, född
21/4 1891 i Skärstad, Jönköpings län.
- 18/1 Tora Anna Ingegerd Svensson f. Gustafsson, Ebbesvägen 6,
född 10/10 1908 i Hakarp, Jönköpings län.
- 3/2 Hildur Maria Axelina Karlsson f. Kvist, Jutevägen 14, född
6/4 1888 i Lekeryd, Jönköpings län.
- 17/2 Karl Gunnar Edvard Karlsson, Brunstorpsvägen 18, född
16/6 1904 i Långemåla, Kalmar län.
- 24/2 Karl Henry Andersson, Källerödjan, född 5/3 1899 i Ljunga-
rum, Jönköpings län.
- 25/2 Kurt Ivar Konrad Andersson, Hallebergsliden 4, född 16/7
1928 i Sofia, Jönköpings län.
- 28/2 Bertil Filip Efraim Andersson, Ädalsvägen 91 A, född 1/5
1900 i Hakarp, Jönköpings län.
- 4/3 Gustaf Hjalmar Höög, Rambergsliden 9, född 11/3 1890 i
Järnsnäs, Jönköpings län.
- 9/3 Tage Evert Johansson, Vikingavägen 4, född 23/4 1908 i
Hakarp, Jönköpings län.

- 16/3 Karl Georg Valdemar Blomdahl, Skolgatan 19, född 17/2 1894 i Hakarp, Jönköpings län.
- 17/3 Selma Augusta Andersson f. Svensson, Stibbarp, född 22/6 1892 i Ödestugu, Jönköpings län.
- 18/3 Ture Valfrid Moberg, Mobergsvägen 6, född 11/8 1893 i Hakarp, Jönköpings län.
- 29/4 Lars Bertil Green, Nyholm Tokarp, född 6/4 1933 i Hakarp, Jönköpings län.
- 29/4 Alice Charlotta Pettersson f. Utterberg, Skolgatan 12, född 27/3 1900 i Sandhem, Skaraborgs län.
- 31/5 Gun Berit Nilsson f. Sylvé, Violstigen 9, född 27/6 1933 i Vänersborg, Älvsborgs län.
- 9/6 Karin Ottilia Karlsson f. Alfredsson, Platåvägen 16, född 13/4 1895 i Vallerstad, Östergötlands län.
- 12/6 Knut Alrik Valdemar Stenvall, Tenhultsvägen 34, född 19/5 1910 i Hakarp, Jönköpings län.
- 19/6 Josefina Albertina Karlsson f. Johansson, Kvarnvägen 14, född 25/7 1891 i Hudiksvall, Gävleborgs län.
- 7/7 Axel Herbert Eklund, Carlforsvägen 24, född 25/3 1902 i Hakarp, Jönköpings län.
- 1/8 Agnes Adelia Karlsson f. Wibeck, Ådalsvägen 67, född 6/8 1913 i Bredestad, Jönköpings län.
- 7/8 Josef Rudolf Nyberg, Stensholmsvägen 11, född 22/2 1891 i Å, Östergötlands län.
- 2/9 Elin Maria Forsström, Månbergsvägen 24, född 28/2 1899 i Hakarp, Jönköpings län.
- 7/9 Olof Eve Lindecrantz, Mossvägen 7, född 24/10 1905 i Hjärsås, Kristianstads län.
- 25/10 Karl Vilhelm Johansson, Hakarpsvägen 136, född 7/8 1900 i Hakarp, Jönköpings län.
- 14/11 Sture Erik Herbert Karlsson, Hakarpsvägen 130, född 21/3 1924 i Utvängstorp, Skaraborgs län.
- 17/12 Hans Fredrik Tjäder, Kvarnvägen 16, född 14/1 1897 i Nora, Västmanlands län.

Folkmängden i Hakarp den 31 december 1977 var 4.870 personer varav 2.475 män och 2.395 kvinnor. Äldst i församlingen var Rudolf Ljunggren, Ebbesvägen 4, född den 2/2 1881.

